

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Greta Mierkytė

Bendrosios kalbotyros magistro studijų programa

**Ribiniai žodžių darybos reiškiniai. Abreviatūrų, akronimų ir maišinių
vieta žodžių darybos sistemoje**

Magistro darbas

Darbo vadovas doc. dr. Antanas Smetona

Ginti leidžiama

2019 m. gegužės 27 d.

Vilnius, 2019

Greta Mierkytė, *Ribiniai žodžių darybos reiškiniai. Abreviatūrų, akronimų ir maišinių vieta žodžių darybos sistemoje*. Magistro darbas, vadovas doc. dr. Antanas Smetona, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2019, 55 p.

Raktažodžiai: ribiniai reiškiniai, žodžių daryba, trumpinimas, abreviatūros, akronimai, maišiniai.

Anotacija

Magistro darbe *Ribiniai žodžių darybos reiškiniai. Abreviatūrų, akronimų ir maišinių vieta žodžių darybos sistemoje* analizuojami ribiniai žodžių darybos reiškiniai. Darbo tikslas – nustatyti, kokia yra ribinių reiškinų – abreviatūrų, akronimų ir maišinių – vieta žodžių darybos sistemoje, turint omenyje, kad lietuvių kalbotyros tradicijoje šie reiškiniai apskritai eliminuojami iš žodžių darybos (ir net leksikos). Darbe abejojama kai kuriais tradiciniais lietuvių kalbos žodžių darybos teiginiais, tikslinamas kai kurių žodžių darybos sąvokų supratimas. Pirmojoje darbo dalyje aptariami su darbo tema susiję teoriniai žodžių darybos pagrindai. Antrojoje dalyje nurodoma pagrindinių žodžių darybos būdų problematika, aprašomi kai kurie periferiniai žodžių darybos būdai, koncentruojamasi į trumpinimo reiškinį Europos kalbose, išskiriamos dvi pagrindinės trumpinimo rūšys, priskirtinos žodžių darybai – trumpiniai ir maišiniai. Trumpiniai dar skiriami į abreviatūras ir akronimus. Tyrimui naudota medžiaga rinkta iš žodžių darybos veikalų, žodynų, internetinių portalų. Pastebėta, kad lietuvių kalbotyroje, atrodo, nelabai aiškiu pagrindu žodžių darybos samprata siaurinama iki vedybos ir dūrybos, juoba kad pagrindinis darybos vienetas yra ne morfema, ne darybos opozicija, o darybos tipas, darybos reikšmė iš tiesų yra daug platesnė už leksinę. Be to, atrodo, kad kalbant apie žodžių darybą, per mažai dėmesio skiriama kalbos ekonomijos principui, kuris vis dėlto yra esminė darybos reikšmės komponentė. Atsižvelgiant į iškeltas problemas, pamėginama pateikti išsamesnę žodžių darybos būdų klasifikaciją lietuvių kalboje. Prieinama prie išvados, kad nors ir periferiniai reiškiniai, bet abreviatūros, akronimai ir maišiniai vis dėlto priklauso žodžių darybai. Šis darbas galėtų būti įdomus lingvistams ir studentams, kurie domisi žodžių daryba, naujausiais reiškiniais kalboje, jų funkcionavimu.

Turinys

Įvadas	4
1. Teoriniai žodžių darybos pagrindai	8
1.1. Žodis vs leksema.....	11
1.2. Darybos motyvacija.....	12
1.3. Darybos reikšmė.....	13
1.4. Kalbos ekonomija.....	15
1.5. Darybos formantas.....	17
2. Žodžių darybos būdai	19
2.1. Pagrindinių žodžių darybos būdų lietuvių kalboje problematika.....	19
2.2. Kiti žodžių darybos būdai.....	21
2.2.1. Nulinė derivacija.....	21
2.2.2. Retrogradinė daryba.....	22
2.2.3. Parasintezė.....	24
2.3. Ribiniai žodžių darybos reiškiniai.....	25
2.3.1. Trumpinimo būdai.....	26
2.3.2. Trumpiniai.....	29
2.3.2.1. Abreviatūros.....	32
2.3.2.2. Akronimai.....	35
2.3.3. Maišiniai.....	41
Išvados	49
Literatūros sąrašas	52
Elektroniniai šaltiniai	54
Summary	55

Įvadas

Temos aktualumas ir naujumas. Lietuvių kalbos žodžių daryba, palyginus su kitomis Europos kalbomis, imta tyrinėti dar visai neseniai – XIX amžiuje. Apie žodžių darybą rašoma ankstyvosiose lietuvių kalbos gramatikose (Frydrichas Kuršaitis *Lietuvių kalbos gramatika* (1876), Rygiškių Jonas *Lietuvių kalbos gramatika* (1922)), tačiau pirmąjį didelį veikalą apie žodžių darybą 1943 metais išleido Pranas Skardžius (*Lietuvių kalbos žodžių daryba*). Minėtose gramatikose randami aiškinimai, kaip žodžiai daromi vieni iš kitų, tačiau daugiausiai dėmesio skiriama vardažodžių darybai. Pranas Skardžius savo veikale analizavo veiksmažodžių, vardažodžių ir sudėtinių žodžių darybą. Tačiau didžiausias indėlis į lietuvių kalbos žodžių darybą – 1978 metais išleista Vinco Urbutio *Žodžių darybos teorija*. Anot Stasio Keinio (1979), tai – „iš tikrųjų įspūdingas, neabejotinai pasaulinės kalbotyros lygio veikalas <...> Pasirodžius šiai knygai, lietuvių kalbos žodžių daryba ir jos teorija įžengė į naujos kokybės savo raidos etapą“ (Keinys 1979: 149). V. Urbutis iki šiol yra laikomas vienu svarbiausių žodžių darybos specialistų, autoritetas, kurį kritiškai vertinti paprastai vengiama, nors nuo jo darbo praėjo jau keturiasdešimt metų. 2009 metų šios knygos leidime teigiama, kad tai – „bendroji žodžių darybos teorija, nes iš esmės ji tinka ir kitoms panašios gramatinės sandaros kalboms“. Urbutis savo antrajame *Žodžių darybos teorijos* (2009) leidime teigia, kad „teorinės minties pažanga žodžių darybos srityje per paskutiniuosius dešimtmečius net pasauliniu mastu nebuvo tiek didelė, kad dėl jos ši knyga jau būtų pasenusi, nebeaktuali“ (Urbutis 2009: 392). Antrasis *Žodžių darybos teorijos* (Urbutis 2009) leidimas yra beveik identiškas pirmajam (Urbutis 1978), todėl praėjus daugiau nei keturiasdešimčiai metų po pirmojo leidimo, kyla klausimas: ar iš tikrųjų niekas nepasikeitė?

Kalba nuolat kinta, žodžiai atsinaujina, sudaromi vis kiti. Pats V. Urbutis teigė, kad „kalbos sistemoje buvimą dariniu lemia ne žodžio susidarymas praeityje, o jo funkcionavimas, gyvi darybos santykiai su kitais žodžiais“ (Urbutis 1978: 3; 2009: 6). Jau 1978 metų leidime Urbutis teigia, kad žodžių darybos srityje „senoviškai dirbti nebegalima, reikia ieškoti naujų kelių, sutinkančių su viso kalbos mokslo raidos paskiausiomis tendencijomis bei bendraisiais teoriniais postulatais“ (Urbutis 1978: 3). Būtent dėl šios priežasties reikia tirti naujus būdus žodžiams atsirasti, o ne ignoruoti kalboje bepradedančius gyvuoti arba jau esančius, bet dar neįvertintus reiškinius.

Žodžių daryboje, kaip ir kitose kalbotyros srityse, galima skirti centrą ir periferiją. Todėl teorinėje kalbotyroje yra reiškinių, kurie vienų lingvistų laikomi periferiniais žodžių darybos būdais, o kitų nelaikomi žodžių daryba. Dėl neaiškios šių reiškinių vietos kalbos sistemoje šiame darbe vartojama ribinių žodžių darybos reiškinių sąvoka. Ribiniai žodžių darybos reiškiniai apima įvairius žodžių trumpinimo būdus: abreviaciją, akronimiją ir maišymą. *Žodžių darybos teorijoje*

(Urbutis 2009) išskiriami pagrindiniai žodžių darybos būdai, „dar kiti žodžių darybos būdai“ ir tai, „kas lieka už darybos sistemos ribų“ (2009: 333–357). Paskutiniame skyriuje įvardijama, kad tokie reiškiniai kaip abreviatūros, akronimai, trumpiniai, maišiniai (angl. *blends*) nepriklauso žodžių darybai, nes tai – ne žodžiai. Kadangi paprastai laikomasi tradicijų, yra labai nedaug darbų, kuriuose bandoma paliesti probleminius klausimus ar paprieštarauti (Asta Kazlauskienė, Rūta Marcinkevičienė, Rita Miliūnaitė). Šiame darbe siekiama iš naujo aptarti abreviatūrų, akronimų ir maišinių vietą lietuvių kalbos žodžių darybos sistemoje.

Europoje pirmieji apie žodžių darybą ima kalbėti senovės graikai ir romėnai¹. Priešingai nei lietuvių lingvistikoje, kitų Europos kalbų tyrėjai nuo XX amžiaus pradeda plačiai kalbėti apie įvairius žodžių darybos būdus. Vienose kalbose ribiniai žodžių darybos reiškiniai aprašomi plačiau, kiti siauriau, tačiau jie neišmetami iš darybos sistemos (Mark Aronoff, David Crystal, Kirsten Fudeman, Mervyn F. Lang, Anja Steinhauer, Bernhard Fradinir kt.). Apie ribinius ispanų kalbos žodžių darybos reiškinius pirmasis pradėjo rašyti Manuelis Casado Velarde (1979), o vėliau išleido knygą *Tendencias en el léxico español actual* (1985), kur pripažįstama, kad akronimai ir abreviatūros yra nauja ir svarbi žodžių darybos dalis. Anglų kalbos žodžių daryboje apie šiuos reiškinius plačiau pradėta rašyti panašiu metu – 1986–1989 metais (Garland Cannon), kai abreviatūros, akronimai ir maišiniai imti laikyti žodžių darybos dalimi². Savaiame suprantama, kad kalbamiems trumpinimams analitinėse kalbose daug lengviau ir paprasčiau suteikiamas žodžio statusas, bet nelaikyti žodžiais reiškinių, kurie sakinyje aiškiai funkcionuoja kaip žodžiai yra labai keista pozicija net sintetinėse kalbose.

Šiuo metu yra daug darbų apie žodžių darybą, kuriuose nemažai dėmesio skiriama ribiniams žodžių darybos reiškiniams: Marko Aronoffo ir Kirsten Fudeman (2005), Alvaro Ezquerros (1996), Ingridos Minos Fandrych (2002), Mervyno F. Lango (2009), Peterio O. Müllerio (2015), Soledados Varelos Ortigos (2018) ir kt., todėl šiame magistro darbe remiamasi minėtų autorių mintimis. Darbuose įtvirtinama ribinių žodžių darybos reiškinių vieta įvairių kalbų žodžių darybos sistemose. Panašių darbų lietuvių kalba vis dar nedaug. Yra keli straipsniai: Rūtos Marcinkevičienės (2003), Astos Kazlauskienės (2004), tačiau jie trumpi, apžvalginiai, plačiau probleminių atvejų nenagrinėjantys. Išsamesnis yra Ritos Miliūnaitės (2017) straipsnis apie kontaminacinius darinius (šiam darbe jie vadinami maišiniais). Dėl nepakankamų tyrimų ribinių žodžių darybos reiškinių srityje, išryškėja šio darbo svarba, nes jame bandoma nustatyti minėtų reiškinių vietą žodžių darybos sistemoje, jų skirtį. Tema aktuali ir tolesniems lingvistiniams tyrimams.

¹ Plačiau skaityti apie Europos žodžių darybos istoriją nuo senovės graikų ir romėnų iki XIX a. – Müller 2015: 22–33.

² Cannon, G. (1986) *Blends in English Word-Formation*. Linguistics, 24: 725–753.

Cannon, G. (1989) *Abbreviations and Acronyms in English Word-Formation*. „American Speech”, 64: 99–127.

Šiame magistro darbe analizuojami ribiniai žodžių darybos reiškiniai – abreviatūros, akronimai ir maišiniai, jų vieta lietuvių kalbos žodžių darybos sistemoje.

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai. Šio darbo **objektas** yra ribiniai žodžių darybos reiškiniai – abreviatūros, akronimai ir maišiniai. **Tikslas** – nustatyti ribinių žodžių darybos reiškinų vietą žodžių darybos sistemoje, nes lietuvių lingvistai dažnu atveju vis dar nepripažįsta, kad tai – žodžių darybos būdai. Kad tikslas būtų pasiektas, keliami tokie uždaviniai:

- 1) Surašyti ribinių reiškinų inventorių, būtiną reiškiniui suvokti.
- 2) Patikslinti, ką laikome žodžių daryba ir kas yra žodis.
- 3) Apibrėžti reikiamas darbui žodžių darybos sąvokas.
- 4) Nurodyti ir išanalizuoti ribinius žodžių darybos reiškinus.
- 5) Nurodyti žodžių trumpinimo būdus.
- 6) Nustatyti, ar abreviatūros, akronimai ir maišiniai priklauso žodžių darybai.

Hipotezės:

- 1) Trumpoji forma nereiškia, kad analizuojamas reiškinys nėra žodis.
- 2) Lietuvių kalboje, kaip ir kitose Europos kalbose, abreviatūros, akronimai ir maišiniai priklauso žodžių darybos sistemai.

Tiriamoji medžiaga ir metodai. Pagrindiniai **tiriamosios medžiagos** šaltiniai – įvairių kalbų gramatikos, tipologiniai darbai, žodynai, tekstynai, įvairūs žodžių darybos veikalai. **Metodas** – mokslinės literatūros kokybinė ir lyginamoji empirinių duomenų analizė. Taigi įvairių kalbų medžiaga lyginama, patikrinamas argumentų svarumas, renkami pavyzdžiai ir daromos išvados.

Darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro anotacija, įvadas, teorinė ir analizuojamoji dalys, išvados, literatūros sąrašas, elektroninių šaltinių sąrašas ir santrauka anglų kalba. Įvade supažindinama su šio darbo problematika, motyvuojamas temos pasirinkimas, iškeliamas darbo tikslas, nurodomas objektas, tiriamoji medžiaga ir metodai, iškeliami uždaviniai ir hipotezės, pagrindžiamas darbo naujumas ir aktualumas. Teorinėje dalyje pristatomi teoriniai žodžių darybos pagrindai, aiškinamos ir analizuojamos svarbiausios su darbo tema susijusios sąvokos, nurodoma jų svarba tiriamiems reiškiniams. Analizuojamojoje dalyje pateikiama išsami ne pagrindinių žodžių darybos būdų klasifikacija ir jų analizė, įrodoma, kad trumposios formos yra žodžiai, remiamasi pavyzdžiais, nurodoma jų vieta žodžių darybos sistemoje. Plačiau pristatomi trumpinimo būdai, pateikiama jų klasifikacija. Nurodoma, kad ribiniai žodžių darybos reiškiniai yra abreviatūros, akronimai ir maišiniai. Pastarieji analizuojami plačiau: apibrėžiamas reiškinio kontekstas, pateikiamos ir palyginamos šių reiškinų sąvokos lietuvių ir Europos kalbose, pateikiama išsami analizuojamo reiškinio analizė lietuvių kalboje, remiantis pakankamu pavyzdžių inventoriumi, nurodoma reiškinio darybinė struktūra, klasifikacija (jei tokia įmanoma), pateikiamas tipologinis

kontekstas, įrodoma, kad visi reiškiniai yra aktyvi, nauja ir dar nepakankamai tirta žodžių darybos dalis. Išvadose apibendrinama visa pateikta medžiaga, argumentai, įrodantys, kad abreviatūros, akronimai ir maišiniai yra žodžiai ir žodžių darybos dalis. Darbo pabaigoje pateikiamas 46 pozicijų literatūros sąrašas, 6 elektroniniai šaltiniai. Darbe yra 6 paveikslai.

1. Teoriniai žodžių darybos pagrindai

Nauji žodžiai kalboje, kaip jau minėta, atsiranda įvairiais būdais. Žodžių daryba – kalbotyros mokslo šaka, tirianti naujos leksikos atsiradimą. Toks sąvokos paaiškinimas bendras ir nedetalizuotas. Dar XV a. Antonio de Nebrijos *Gramática de la lengua castellana* (1492) rašoma, kad žodžių daryba – „morfologinis procesas, kur žodis, būdamas vienos gramatinės kategorijos, pereina į kitą“ (Nebrija 1992 [1492]: 213). Laikui bėgant ispanų kalba keitėsi, buvo tyrinėjama išsamiau, todėl atsirado daugybė kitų apibrėžimų, kuriuose žodžiai nebūtinai keičia gramatinę kategoriją, paminimi ir kiti žodžių darybos būdai. Galiausiai į žodžių darybos aprašą įtraukiami ir tokie reiškiniai kaip abreviatūros, akronimai, maišiniai (Cannon 1986, 1989). Anglų kalboje šiuos žodžių darybos būdus galutinai įtvirtina Davidas Crystalas (1997: 90)³. Taigi būtų galima teigti, kad žodžių daryba – procesas, kuomet iš jau esamų žodžių daromi nauji, keičiant jų morfologinę struktūrą.

Žodžių daryba Europos kalbose gali būti sinchroninė (aprašomoji, funkcinė) ir diachroninė (istorinė, etimologinė). Urbutis teigia, kad sinchroninė žodžių daryba – „žodžių darybos tyrinėjimas funkciniu aspektu, remiantis vienu metu esančiais žodžių gyvais darybos santykiais“ (Urbutis 2009: 40). Kadangi diachroninė žodžių daryba mažiausiai susijusi su aktualiais žodžių darybai klausimais, šiame darbe remiamasi sinchronine darinių analize. Pats Urbutis rašo, kad „žodžių daryba negali nesidomėti darybos santykių gyvumu, atskirų darybos tipų aktyvumu bei produktyvumu rūpimuoju metu“ (Urbutis 2009: 41), todėl darbe ieškoma atsakymo į klausimą, ar tokie produktyvūs ir aktualūs reiškiniai kaip abreviatūros, akronimai ir maišiniai yra žodžių darybos dalis.

Mokslinėje literatūroje iškyla klausimas, kuo skiriasi derivacija (angl. *derivation*), žodžių daryba ir žodžių formavimas (angl. *word formation*). Kartais šie terminai supainiojami ir vartojami sinonimiškai, tačiau, vis dėlto, derėtų juos skirti. Terminas žodžių daryba lietuvių kalboje vartojamas labai dažnai, tačiau šis terminas turi kelias reikšmes, todėl ne visuomet aišku, kas tai yra iš tikrųjų. Stasio Keinio knygoje *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba* rašoma, kad žodžių daryba:

1. Visuma taisyklių ir veiksmų, padedančių morfologinėmis priemonėmis iš kalboje turimų žodžių padaryti kitus žodžius. Pagal tai, ar vienu, ar dviem pamatiniais žodžiais remiamasi, skiriamos dvi pagrindinės žodžių darybos rūšys – vedyba ir

³ Plačiau žr. skyriuje 2.

dūryba. 2. Kalbos mokslo šaka, kurios objektą sudaro morfologiniai žodžių darymo būdai ir priemonės (Keinys 1999: 115).

Iš citatos matyti, kad tradiciškai derivacija lietuvių kalboje vadinama vedyba. *Kalbotyros terminų žodyne* (1990) rašoma, kad vedyba – „žodžių darymas, remiantis vienažodžiu pamatu, su darybos afiksais. Lietuvių kalboje vedybai priklauso priešdėlinis, priesaginis ir galūninis žodžių darybos būdai“ (1990: 225). Tokiam požiūriui iš esmės pritaria V. Urbutis (2009) ir kiti lietuvių kalbotyros specialistai. *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* rašoma, kad „žodžių daryba – derivacija, morfeminis leksemų formavimas“⁴. Taigi pati bendriausia tendencija lietuvių kalbotyroje yra tapatinti žodžių darybą su derivacija ir dūryba. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics* rašoma, kad derivacija – „bet kokios pokyčių serijos, kai tam tikra forma arba struktūra keičiama nuosekliais procesais“ (Matthews 2005: 93). Po derivacijos šiame žodyne atsiranda dar vienas terminas – derivacinė morfologija (angl. *derivational morphology*). Derivacinė morfologija – morfologijos šaka, tirianti „vieno žodžio kūrimą iš kito, jau esančio žodyne“ ir tradiciškai skiriama nuo kaitybinės morfologijos (angl. *inflectional morphology*) bei nuo dūrinių (angl. *compounds*) formavimo (Matthews 2005: 93)⁵. Matyti, kad anglų kalboje skiriami du dalykai – procesai, vykstantys su žodžiu, ir tam tikra mokslo šaka. Taigi anglų kalboje galimi du terminai⁶. Derivacinės morfologijos termino aiškinime pasirodo prierašas, kad dūriniai nėra derivacijos dalis. Ši mintis įrodoma kitų autorių darbuose (žr. 1 pav.), tačiau tai visiškai nereiškia, kad kompozicija nėra žodžių darybos būdas. *Diccionario básico de lingüística* (2005) teigiama, kad derivacija yra „žodžių formavimo procesas, kurio metu prie leksemos pridedamas afiksas“ (prefiksas, sufiksas arba interfiksas). Ta pati mintis pasirodo *Oxford Modern English Grammar*⁷ (2011), kur rašoma, kad derivacija – „žodžių formavimo būdas, apimantis sufiksaciją ir prefiksaciją“. Terminas *žodžių formavimas* apima visą žodžių darybą, o ne vieną jos dalį. Tai galima matyti 1 paveiksle, kuris pateiktas knygoje *Word-Formation*⁸ (2015) (žr. 1 pav.).

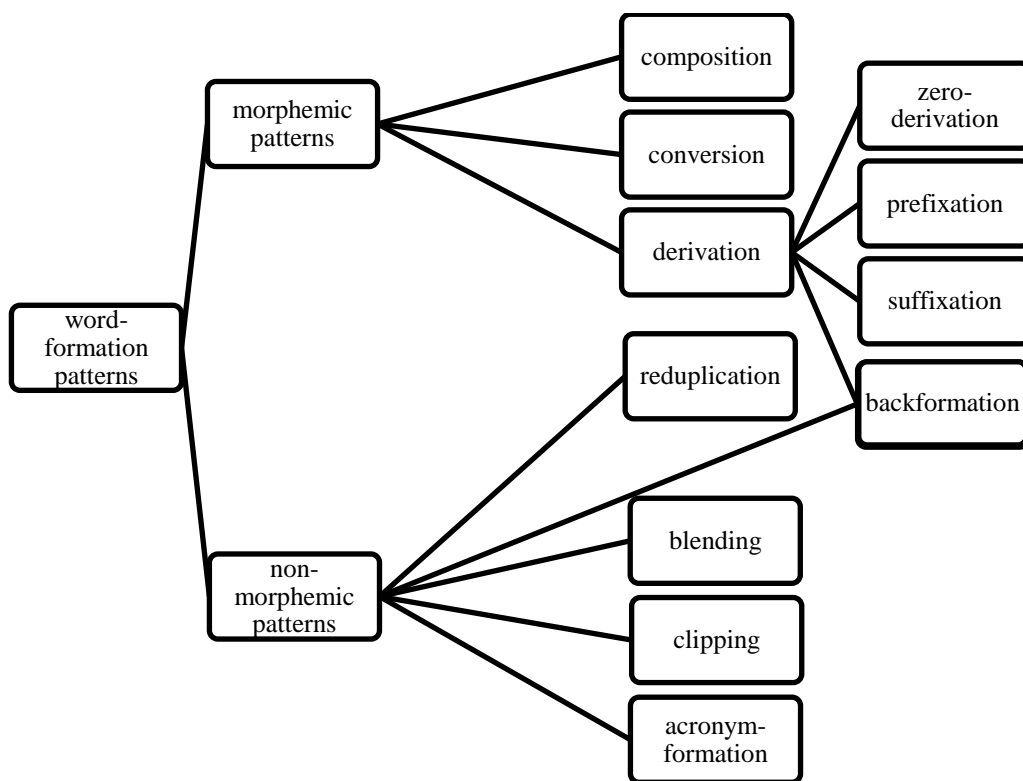
⁴ VLE_c: <https://www.vle.lt/PaieskosRezultatai?search=%C5%BE%C3%B5d%C5%BEi%C5%B3+dar%C3%BDba> (žiūrėta 2018 11 24).

⁵ Morfologijos negalima suvokti tik kaip mokslo, nes tai yra ir kalboje egzistuojanti sistema. Ši sistema išsiskiria į darybą ir kaitybą. Angliškai kalbantiems ir anglų kalbą aprašantiems lingvistams sudėtinga atskirti darybą nuo morfologijos dėl kalbos ypatybių ir kaitybos skurdumo, todėl kartais šie dalykai sutapatinami. Lietuvių kalboje, priešingai nei anglų kalboje, darybos ir kaitybos skirtis labai aiški.

⁶ Tokia skirtis anglų kalboje atsiranda dėl įdomios šios kalbos ypatybės – įprastinės morfologijos skurdumo ir menkos plėtotės, tikriausiai todėl žodžių daryba sutapatinama su morfologija.

⁷ Toliau – OMEG (2011).

⁸ Toliau – WF (2015).

1 pav. Žodžių formavimo modeliai (WF 2015: 6)

Paveiksle matyti, kad žodžių formavimą sudaro morfeminiai ir nemorfeminiai modeliai. Morfeminius modelius sudaro kompozicija, konversija, derivacija. Derivacija, kaip jau minėta, skiriama į prefiksaciją ir sufiksaciją, taip pat pridedama, kad gali būti nulinė derivacija ir retrogradinė daryba⁹. Nemorfeminiai modeliai yra dalis retrogradinės darybos, reduplikacija, maišiniai, trumpinimas, akronimai¹⁰. Apibendrinant manytina, kad žodžių daryba – procesas, kuomet iš jau esamų žodžių daromi nauji, įvairiais būdais keičiant jų morfologinę struktūrą.

Taigi galima daryti prielaidą, kad viena iš priežasčių, kodėl ribiniai žodžių darybos reiškiniai lietuvių kalboje nepriskiriami žodžių darybai, yra tai, kad lietuvių lingvistikoje taip pat painiojamos arba be pagrindo tapatinamos sąvokos: žodžių daryba, morfologinė žodžių daryba, vedyba, dūryba, funkcinė daryba. Kitaip tariant, morfologinė žodžių daryba paprastinama iki siaurai suvokiamos derivacijos ir dūrybos, neatsižvelgiant į daugelį galimų giluminių morfologinės darybos modelių. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad žodžių daryba yra žodžių formavimas iš jau esančių kalboje žodžių (neakcentuojant derivacijos), todėl kalbama apie visus žodžių darybos modelius.

⁹ Plačiau žr. skyriuje 2.2.

¹⁰ Plačiau žr. skyriuje 2.3.

1.1. Žodis vs leksema

Kalbant apie žodžių darybą, svarbu apibrėžti, kas yra **žodis**. Žodžio sąvoka aprašoma todėl, kad kai kurie lingvistai šiame darbe analizuojamų reiškinių, pavyzdžiui, abreviatūrų, nelaiko žodžiais, nemato morfologinio darybos sistemiškumo, todėl visiškai logiškai jų nepriskiria žodžių darybos mokslui: „tarp abreviatūros ir pamatinio pasakymo nėra nei semantinio, nei formalaus pamatavimo santykių, o be jų, kaip žinia, negalima kalbėti apie darybos opozicijas ir darinius“ (Urbutis 2009: 352). Vakarų žodžių darybos tradicijoje visi darbe analizuojami (kai kurių lingvistų ribiniais vadinami¹¹) reiškiniai laikomi daryba ir dėl jų vietos sistemoje neabejojama. Pavyzdžiui, sakinyje *Dabar viską matau hašdė* yra skolintas akronimas HD (angl. *high definition*), tačiau šis akronimas nekelia jokių abejonių ir funkcionuoja kaip žodis. Mat šiuo atveju gramatikalizacija nėra nei būtina, nei galima, nes jis prieveiksmio (būdo aplinkybės) pozicijoje.

*Dabartinės lietuvių kalbos žodyne*¹² pirmoji žodžio reikšmė yra „svarbiausias reikšminis kalbos vienetas“¹³. Paprastai kalbėtojai intuityviai atskiria, kas yra arba nėra žodis. Yra be galo daug būdų tai pasakyti, tačiau paprastai sąvokos apibrėžimas problematiškas, nes neįvardijamos visos žodžio ypatybės. Pagrindinė priežastis yra ta, kad žodis gali būti įvairių tipų (fonologinis, sintaksinis, gramatinis, turinio, funkcinis ir pan.). Anot Peterio Matthewso, „žodis yra linkęs būti tiek pat fonologiniu, kiek ir gramatiniu vienetu“ (2004: 209). Su šia mintimi sutinka daugelis, nes jeigu žodį galima užrašyti, tai įmanoma jį ir fonologiškai realizuoti, todėl šios dvi sritys neatskiriamos. „Žodžiui paprastai priskiriamas kirtis“ (Aronoff, Fudeman 2005: 35), jie „skiriasi nuo didesnių vienetų, tokių kaip frazės, nes negali būti suskaidyti įterpiant segmentinę arba frazinę medžiagą“¹⁴ (Aronoff, Fudeman 2005: 37), o tai leidžia žodžius vadinti nedalomais¹⁵. Gramatinis žodis¹⁶ – žodis, vaidinantis „skirtingą gramatinį vaidmenį pasakyme“ (Aronoff, Fudeman 2005: 238). Iš kelių minimų apibrėžimų matyti, kad terminas *žodis* yra daugiareikšmis, todėl lingvistikoje būtina įvardyti konkretų vienetą, apie kurį kalbama. Evalda Jakaitienė teigia, kad derėtų vartoti terminą **leksema**. Leksema – tai „kalbos sistemos vienetas, turintis vieną reikšmę ir raišką, kurią sudaro visų jo galimų morfologinių formų garsinis pavidalas“ (Jakaitienė 2009: 28). Anot Aronoffo ir Fudeman, leksema – „žodis su specifiniu garsiniu pavidalu ir specifine reikšme“ ,

¹¹ Kai kurie lietuvių lingvistai teigia, kad dalis šiame darbe analizuojamų reiškinių yra nežodžiai, bet kitus periferinius darybos būdus laiko žodžiais. Tačiau yra lingvistų, pavyzdžiui, Marcinkevičienė, kurie, taip pat kaip ir šio darbo autorė, abejoja ribinių reiškinių priskyrimu nežodžiams.

¹² Toliau – DLKŽ.

¹³ Žiūrėta 2018 11 24.

¹⁴ Šiuo atveju dar nekalbama apie infiksus (plačiau skaityti Aronoff, Fudeman 2005: 32–69).

¹⁵ Ne visi žodžiai yra nedalomi (plg. *piliakalnis* (pilis + kalnas), *ugniavietė* (ugnis + vieta)), todėl toks paaiškinimas žodžių darybai netinka.

¹⁶ Taip pat gali būti vadinamas morfosintaksiniu žodžiu.

o jos forma gali varijuoti sintaksiniame kontekste (2005: 42). Panašiai rašo ir Joachimas Mugdanas: „leksema yra gramatinių žodžių, turinčių tą patį turinį, rinkinys, išsaugantis jų morfosintaksines ypatybes“ (WF 2015: 253). Labai svarbu skirti gramatinį žodį nuo leksemos, pavyzdžiui, žodžiai *vadovėlis* ir *vadovėlyje* yra du tos pačios leksemos gramatiniai žodžiai¹⁷. Šiame darbe laikomasi pozicijos, kad žodžių daryba apima viską, kas susiję su leksemos kūrimu iš kitos leksemos. Paulauskienė teigia, kad „žodis yra struktūra, pavadinanti daiktą, daikto ypatybę, daiktų skaičių, veiksmą, veiksmo aplinkybę ir einanti sakinio dalimi“ (Paulauskienė 2007: 12), todėl visi reiškiniai, atitinkantys minimas sąlygas, laikomi žodžiais, pavyzdžiui: *skaitau knygą – skaitau VLE, stora ir įdomi knyga – stora ir įdomi VLE, ryžtinga organizacija – ryžtinga NATO, siunčiu trumpąją žinutę – siunčiu SMS – siunčiu esemes – siunčiu esemesą*.

1.2. Darybos motyvacija

Kiekvienos kalbos žodynas yra plečiamas, atnaujinamas. Į kalbas įvairiais būdais atkeliauja nauji žodžiai. Kai kurie žodžiai yra paveldėti iš prokalbės ar įvairių kontaktų keliu pasiekę kalbą, kiti padaryti iš jau esamų žodžių, tretį atsiranda kuriant naujas technologijas, pavadinant naujus reiškinius gyvenime, todėl kiekvienas žodis turi motyvuotą arba nemotyvuotą reikšmę. Struktūralizmo pradininkas Ferdinandas de Saussure'as (1916) iškėlė mintį, kad kalba yra ženklų sistema, kalbinis ženklas yra dvipusis – ryšys tarp žyminio ir žymiklio. Anot mokslininko, nieko nežymintys ženklai neegzistuoja, o kalbiniai ženklai gali būti motyvuoti ir nemotyvuoti (Saussure 1916: 99–101). Remiantis Saussure'o skirstymu, galima teigti, kad kalbinis ženklas paprastai yra motyvuotas, tačiau ne visi žodžiai turi aiškią motyvaciją. Anot Urbučio, iš kai kurių žodžių „sandaros dar nieko negalima spręsti apie jų reikšmę, ir sunku būtų paaiškinti, kodėl tokios reikšmės kalboje garsiškai perteikiamos būtent šitaip“ (Urbutis 2009: 67). Lietuvių kalboje, kaip ir daugelyje kitų kalbų, yra žodžių, kurių reikšmės iš jų sandaros nuspėti nelengva, pavyzdžiui, *saulė, brolis, geras, rašyti* ir t. t., todėl sakome, kad tai – pirminiai žodžiai. Visai kitaip galime interpretuoti žodžius *saulėta, broliškas, gerovė, rašytojas*, nes jie yra motyvuoti, t. y. padaryti iš pirminių (darybiškai nemotyvuotų) žodžių. Anot Jakaitienės (2009), darybiškai nemotyvuoti žodžiai tiriami etimologiškai, o darybiškai motyvuoti priklauso sichroninei žodžių darybai, todėl vadinami dariniais (Jakaitienė 2009: 238). Urbutis teigia, kad motyvuotais žodžiais „ne tik pavadinamas norimas daiktas ar dalykas, bet ir nurodomas jo ryšys su kitu (ar kitais)“ žodžiais (Urbutis 2009: 70). *Nueva gramática de la lengua española* (2010) visi

¹⁷ Kai kalbame apie leksemos kaitymą, vartojamas terminas *paradigma*. Paradigma – „visų kaitomų formų, kurias turi leksema, rinkinys“ (Aronoff, Fudeman 2005: 240).

žodžiai, turintys motyvaciją, vadinami dariniais. Tokiam požiūriui pritaria Aldona Paulauskienė (1994). Pasak jos, „žodžių darybos motyvacija yra nustatymas ryšio tarp pamatinio žodžio ir darinio“ (Paulauskienė 1994: 47). Šiame darbe bet koks motyvuotas žodis vadinamas **dariniu**.

1.3. Darybos reikšmė

Žodžių daryboje labai svarbi reikšmės sąvoka, tačiau pirmiausia reikėtų įvardyti, kas apskritai yra reikšmė. Lingvistikoje privaloma reikšmės (angl. *meaning*) ir prasmės (angl. *sense*) skirtis, nes šie du terminai paprastai vartojami sinonimiškai. DLKŽ_e rašoma, kad prasmė – 1. Vidinis loginis turinys: Tiesioginė, perkeltinė sakinio, žodžio p. 2. tikslas, pagrindas: Ar čia buvo ~ėš taip daryti? Gyvenimo p.¹⁸, o reikšmė – 1. tai, ką dalykas (žodis, ženklas, mostas ir pan.) žymi, reiškia: Pagrindinė, perkeltinė žodžio r. Skaitinė r. 2. svarba: Tai didelės ~ėš dalykas¹⁹. Anot Antono Reichlingo (1962), lingvistinio ženklo reikšmė yra „informacija, kurią jis perteikia apie savo denotatą“ (Reichling 1962: 334). O prasmė – „bet koks kalbinių leksinių vienetų ryšys kalbos semantinėje struktūroje (sinonimai, antonimai, hiponimai ir pan.)“ (Matthews 2005: 337). Taigi galima teigti, kad prasmė – vidinis loginis turinys²⁰, o reikšmė – turinio elementai, susiję su tam tikra forma, ženklų²¹.

Teigiama, kad yra du būdai reikšmei reikšti – morfemomis ir gramatinėmis struktūromis (Pyles, Algeo 1970: 183), todėl autoriai siūlo vartoti terminus **leksinė reikšmė** (angl. *lexical meaning*) ir **struktūrinė reikšmė** (angl. *structural meaning*). Leksinė reikšmė nurodo tam tikro atskiro žodžio reikšmę, o struktūrinė reikšmė rodo reikšmę, kurią nulemia paties žodžio struktūra. Struktūrinėms reikšmėms priskirtinos darybinės reikšmės, atsirandančios dėl konkretaus žodžio struktūros, nes į kiekvieną darinį žiūrima formaliai.

Anot Keinio, darybos reikšmė – „reikšmė, susidaranti darybos metu iš darybos sandų (pamatinio ar pamatinių žodžių ir darybos formanto) reikšmių ir jų santykio“ (Keinys 1999: 106). Ši mintis randama ir *Žodžių darybos teorijoje* (2009). Anot Urbučio, „darybos formą parodo darybos opozicija, tai ir darybos reikšmė galiausiai remiasi darinio ir pamatinio žodžio (ar pamatinių žodžių) santykiu“ (2009: 173), pavyzdžiui *kirpėjas* „tas, kuris kerpa“, *kirpykla* „vieta, kurioje kerpama“.

Šiame darbe analizuojami ribiniai reiškiniai žodžių daryboje. Ne visi analizuojami dariniai keičia savo reikšmę, todėl svarbu išsiaiškinti, ar darinio reikšmė gali sutapti su pamatinio žodžio

¹⁸ Žiūrėta 2018 12 08.

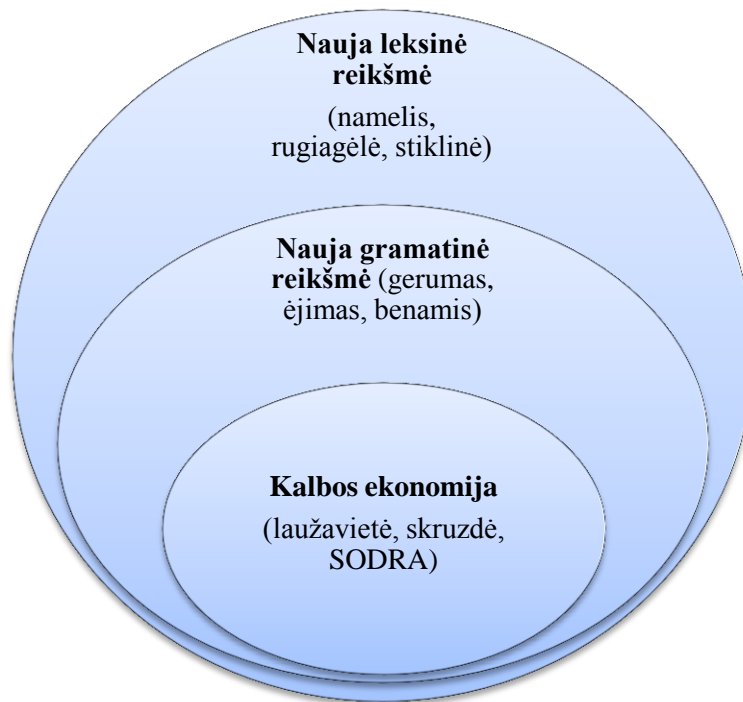
¹⁹ Žiūrėta 2018 12 08.

²⁰ DLKŽ_e, Žiūrėta 2018 12 08.

²¹ „Lietuvių kalbos žodynas“ (toliau – LKŽ_e). Žiūrėta 2018 12 08.

(ar žodžių) reikšme. Darybos reikšmė šiame darbe aprašinėjama todėl, kad kai kurie lingvistai tikina, jog darybos reikšmės nebuvimas neleidžia kalbėti apie žodžių darybą. Paprastai lingvistikoje nutylima, kad darinys gali būti be tradiciškai reikalingos darybos reikšmės. Pavyzdžių galima rasti lietuvių ir ispanų kalbose. Abiejose kalbose egzistuoja darinių, kurių morfologinė sudėtis keičiasi, tačiau visiškai nesikeičia reikšmė. Taip atsitinka su jau minėtais ribiniais žodžių darybos reiškiniais, taip pat daugeliu kompozicijos atvejų: *laužavietė* (: laužo vieta), *pelirrojo* (: pelo rojo)²². Urbutis atkreipė dėmesį į tokio tipo sinoniminius pavyzdžius, tik kitoje vietoje: *skruzdė* – *skruzdėlė*, *utis* – *utelė*, *lydys* – *lydeka* (Urbutis 2009: 87–88). Lingvistas teigia, kad darybos opozicijos čia nėra, todėl siūloma šių porų nelaikyti susietomis darybiškai (Urbutis 2009: 87–88). Pagrindinė priežastis – neįžvelgiama jokios naujos (darybos) reikšmės, tačiau šis reiškinys yra daug platesnis nei šie keli pavyzdžiai ir ignoruoti akivaizdžių morfologinių pokyčių, kurie paremti esamais žodžiais, bet nesukuria kitos reikšmės, nedera. Dėl šios priežasties darbe pasirenkama tirti probleminius atvejus ir priskirti analizuojamus reiškinius žodžių darybai. Svarbu akcentuoti, kad darybos reikšmė suvokiama per siaurai. Anot Antano Smetonos, gerokai platesnis darybos reikšmės interpretavimas galėtų padėti išvengti kalbamų apribojimų. Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į tai, kam apskritai daryba yra skirta (greičiausia kalbos ekonomijai tenkinti), paskui į darybinius pokyčius, susijusius tik su gramatinės reikšmės kitimu ir jau paskui į leksinės reikšmės pokyčius, todėl darybos reikšmė iš esmės formuojasi trimis sluoksniais, klodais: 1) kalbos ekonomija, 2) nauja gramatinė reikšmė, 3) nauja leksinė reikšmė. Šių sluoksnių santykį apytiksliai galima pavaizduoti schema (žr. 2 pav.):

²² *Raudonplaukis* (: raudonais plaukais).

2 pav. *Darybos reikšmės struktūra*²³

Šiame paveiksle matyti, kad kalbos ekonomija²⁴ yra pirmoji komponentė darybos reikšmėje, kuri neretai pamirštama arba jai nesuteikiama pakankamai dėmesio, tačiau ji labai svarbi kalbant apie ribinius žodžių darybos reiškinius, nes šiais būdais padaryti dariniai supaprastinami ir sutrumpinami, todėl galima kalbėti ne tik apie naujus darinius (maišiniai), bet ir apie trumpesnių sinonimų darybą (abreviatūros, akronimai).

1.4. Kalbos ekonomija

Žmonės trumpina žodžius, terminus, sakinius. Taip yra ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose. Pavyzdžiui, Lietuvoje žmonės atsisveikindami (dabar gal kiek rečiau) sako „Sudie“, nors turėtų sakyti „Keliauk su Dievu“, lygiai toks pat pavyzdys yra ir ispanų kalboje – „Adiós“ (šis atsisveikinimo žodis pats populiariausias ir jau beprarandęs savo pirminę reikšmę – „Vaya Usted con Dios“). Taigi matyti, kad į vieną žodį sutalpinamas visas sakiny. Toks reiškinys kalbose randasi kalbos ekonomijos sumetimais. Kalbos ekonomijos principai Europoje žinomi jau seniai, tačiau ne visuomet jiems skiriama pakankamai dėmesio. Tai atsitinka dėl kelių priežasčių. Pirmoji yra ta, kad kalbos ekonomija yra pakankamai aiškus (savaiminis) reiškinys, o antroji yra tai, kad nagrinėdami įvairius žodžių darybos procesus ir atvejus, lingvistai šį principą pamiršta arba nesuteikia jam didelės svarbos. Alessandra Vicentini (2003) rašo, kad kalbos ekonomijos principą

²³ A. Smetonos vieša paskaita „Žodžių darybos iššūkiai“ (2019 04 12).

²⁴ Plačiau 1.4. skyriuje.

sudaro mažiausių pastangų principas, kurio pagrindinė idėja – „mažiausiai pastangų reikia maksimaliam rezultatui pasiekti“ (Vicentini 2003: 38). María Duarte (2008) pritaria šiai minčiai ir teigia, kad kalbos ekonomija – patogumo ir mažiausių pastangų perduodant ir dekoduojant informaciją paieška (Duarte 2003: 167). Darybą su kalbos ekonomija susieja ir V. Urbutis: „Kitas svarbus dalykas kalbant apie darinį (ir apskritai darybos) vaidmenį – tai atminties apkrovimo sumažinimas“ (Urbutis 2009: 79).

Javgenija Lozinskaja Aleksandrovna (2015) teigia, kad „kai kurios žodžio dalys gali būti prarastos nepažeidžiant prasmės ir tokiu būdu sukuriamos formos, kurios labiau pritaikytos prie kalbos vartotojų poreikių <...> Jeigu žmogui suteikiama galimybė kažką pasakyti trumpiau, tai jis neabejotinai pasirinks trumpinimą, nesąmoningai suvokdamas tokios išraiškos būdo patogumą ir paprastumą“ (Lozinskaja 2015: 125). Kalbos ekonomijos principas yra labai svarbus abreviatūrų, akronimų ir maišinių egzistavimui kalboje. Šiame darbe analizuojami ribiniai žodžių darybos reiškiniai yra kalbos ekonomijos padarinys. Minėtų reiškinų dariniai atsiranda iš jau egzistuojančių, jie sudaro kur kas trumpesnes formas ir yra patogesni vartoti, nes trumpai galima pasakyti net ilgiausius pavadinimus, o jų reikšmė visiškai nepakinta, būtent tokia yra pagrindinė kalbos ekonomijos sąlyga. Darybos reikšmė – sutrumpėjimas, kalbos ekonomija.

„Réka Benczes (2010) savo tyrimuose teigia, kad kompaktiškumo (angl. *compactness*), gyvumo (angl. *vividness*), įsimenamumo (angl. *memorability*) ir analogijos poreikis skatina dūrinių su abiem daiktavardiniais sandais kūrimą. Jos analizė remiasi *konceptualiojo blendingo teorija*²⁵ (angl. *conceptual blending theory*), nagrinėjančia konceptualių dūrinių elementų integracijos į dūrinio konceptualiąją erdvę dėsningumus“ (Benczes 2010: 237, citata iš Inčiuraitė 2013: 6)²⁶. Benczes (2010) minimas kompatiškumas iš esmės yra kalbos ekonomija, kuri dar dera su gyvumu ir įsimenamumu, todėl, remiantis šiais principais, kuriami ne tik dūriniai, bet ir šiame darbe analizuojami ribiniai žodžių darybos reiškiniai. Tokį požiūrį palaiko Smetona. Jis teigia, kad kalbos ekonomija yra labai svarbus žodžių darybos principas, pateikiantis ne naujas leksemas, o algoritmus potencialiems dariniams, kurie realizuojami tik iškilus reikalui. Turint algoritmą smegenyse, kur kas lengviau žodį įsiminti arba sukurti naują²⁷, todėl kalbos ekonomija labai padeda mokantis tam tikros kalbos ne tik užsieniečiams ir vaikams, bet ir visiems, vartojantiems kalbą. Kadangi kalbos ekonomijos principas priklauso darybos sričiai kaip neatskiriama savastis ir tikslas, galima daryti prielaidą, kad analizuojami reiškiniai yra žodžių

²⁵ Lietuviškai būtų galima vadinti *konceptualiojo maišymo teorija*.

²⁶ Žiūrėta 2019 04 20.

²⁷ A. Smetonos vieša paskaita „Žodžių darybos iššūkiai“ (2019 04 12).

darybos reikšmės dalis. Beje, jie niekur nepranyksta ir kitų tipų dariniuose – tiek kuriant naują leksinę reikšmę, tiek keičiant tik žodžio gramatines charakteristikas.

Anot Lozinskajos, „kalbos ekonomija yra svarbus veiksnys plėtojant kalbą“ (Lozinskaja 2015: 125), todėl jo ignoruoti ar pamiršti negalima. Būtent kalbos ekonomijos principas yra vienintelė trumpinimo atsiradimo priežastis. O trumpinimui priklauso visi šiame darbe nagrinėjami reiškiniai – abreviatūros, akronimai ir maišiniai²⁸.

1.5. Darybos formantas

Europos kalbose darybos priemonės paprastai yra įvairūs **afiksai**²⁹, kuriuos pridėdant prie pirminio žodžio šaknies ar kamieno, padaromas naujas žodis. Afiksacija – tai „morfologinis procesas, kurio metu prie šaknies ar kamieno pridėdamas afiksas“ (Dixon 2014: 422). Tradiciškai afiksai skirstomi į prefiksus (einančius prieš šaknį ar kamieną), sufiksus (einančius po šaknies ar kamieno), infiksus (įsiterpiančius į šaknį ar kamieną). Svarbu tai, kad naujausiuose žodžių darybos tyrimuose rašoma apie kur kas platesnį darybos priemonių spektrą, kuriame minimi cirkumfiksai (angl. *circumfix*), infiksai (angl. *infix*), transfiksai (angl. *transfix*), ambifiksai (angl. *ambifix*), interfiksai (angl. *interfix*), suprafiksai (angl. *suprafix*)³⁰ ir pan. Apie šias darybos priemones plačiau nerašoma, nes to nereikalauja darbo tema.

Pažymėtina tai, kad lietuvių kalba yra fleksinė, todėl dar vienas afiksas – fleksija (galūnė), kurią pridėdant taip pat daromi nauji žodžiai. Lietuvių kalbos žodžių darybos tradicijoje šie afiksai vadinami **darybos formantais**. Darybos formantas – „darybos sandas, kuriuo darinys skiriasi nuo pamato“ (Keinys 1999: 105). Reikia paminėti, kad toks darybos formantų supratimas yra labai supaprastintas, nes lietuvių kalboje yra daug darybos formantų, kurie plačiau neanalizuojami literatūroje³¹. Darbo autorės manymu, tiksliau darybos formantą apibrėžia Jakaitienė, teigdama, kad tai – „formalių darybos priemonių, kuriomis darinys skiriasi nuo pamatinio žodžio, visuma“ (Jakaitienė 1976: 15). Minimose kalbose darybos priemonės laikomos

²⁸ Plačiau apie trumpinimą 2.3.1. skyriuje.

²⁹ Afiksas (angl. *affix*) – „bet koks žodžio morfologinės struktūros elementas be šaknies“ (Matthews 2005: 11).

³⁰ Plačiau apie darybos priemones skaityti WF (2015: 262–272).

³¹ „Lietuvių kalboje galima išskirti smulkesnius darybos formantus: 1) grynasis sufiksas: *lyjant* (: *lyja*), *gerai* (: *geras*), *kada* (: *kas*); 2) sufiksas su fleksija: *daržovė* (: *daržas*), *žinovas* (: *žino*); 3) grynasis prefiksas: *nueiti* (: *eiti*), *nelaimė* (: *laimė*); 4) prefiksas su fleksija: *antkaklis* (: *kaklas*); 5) fleksija: *stalius* (: *stalas*), *begalvis* raitelis („raitelis be galvos“), *grėbliakotis* („grėblio kotas“); 6) prefiksas ir sufiksas: *pamorfemiui* (: *morfema*); 7) šaknies balsis: *veisti* (: *visti*)?; 8) sangrąžos afiksas: *laukti* (: *lauktis*). Paulauskienė teigia, kad sangrąžos afiksas neretai turi funkcijas, kurios panašios į prefiksų: „1) su sangrąžos afiksais daromi tik veiksmazodžiai iš veiksmazodžių; 2) sangrąžos afiksas rodo ne žodžių santykius sakinyje, bet modifikuoja kamieno reikšmę (rodo gramatinius pakitimų nominacijos sferoje“ (Paulauskienė 1994: 36). Anot mokslininkės, didžiausias skirtumas yra tas, kad prefiksas „keičia veikslą, o sangrąža – tranzityvumą“ (Paulauskienė 1994: 37). Žodžių darybai sangrąžos afiksas priklauso tuomet, kai jis turi individualią reikšmę, pavyzdžiui: *laukti* (: *laukti*), *stebėtis* (: *stebėti*), *tikėti* (: *tikėti*)“ (Mierkytė 2017: 13).

morfoloġin mis, todel žodžių daryba i  esmės yra morfoloġin . Ői  minti  palaiko Langas, rašydamas, kad „ od i  darybos būdai yra daugiausiai morfoloġiniai ir nukreipti i  įvairias formas ar žodžių dalių derinius“ (2009: 11). Taigi nors ir atskira lingvistikos mokslo Őaka, tačiau žodžių daryba išlieka artima morfoloġijai.

Őiame darbe siekiama i siai skinti, ar egzistuoja toki  darybos b d , kuriems nereikalingi išoriniai darybos formantai.

2. Žodžių darybos būdai

Žodžiai tiek lietuvių, tiek Europos kalbose daromi įvairiais būdais. Daugelis kalbininkų skiria žodžių darybos centrą ir periferiją. Anot Crystalo, anglų kalboje yra keturi įprasti žodžių darybos būdai: prefiksacija, sufiksacija, konversija ir kompozicija (Crystal 1998: 90). Tačiau, mokslininko nuomone, yra dar keli žodžių darybos būdai, kurie ne tokie įprasti, tačiau visiškai įmanomi naujiems žodžiams kurti: **reduplikacija** (angl. *reduplication*) (dūrinio tipas, kuriame abu elementai tokie patys arba tik šiek tiek kitokie³²), **trumpiniai arba abreviatūros** (angl. *clippings*) (neformalus žodžių trumpinimas, dažniausiai vienskiemeniai žodžiai³³), **akronimai** (angl. *acronyms*) (žodžiai, suformuoti iš pirmųjų kitų žodžių raidžių³⁴), **maišiniai** (angl. *blends*) (du žodžiai, sutraukti į vieną³⁵) (Crystal 1998: 90). Ispanų kalboje žodžių darybos būdų klasifikacija kiek kitokia nei anglų kalboje, nes joje tradiciškai skiriami trys pagrindiniai žodžių darybos būdai: prefiksacija, sufiksacija ir kompozicija. Be šių žodžių darybos būdų ispanų gramatikose ir žodžių darybos veikaluose aptinkami ir kiti žodžių darybos būdai – akronimai (isp. *acrónimos*), maišiniai (isp. *combinación*) ir trumpiniai (isp. *acortamiento*). Matyti, kad trumpinių terminija dar nenusistovėjusi, nes randami ir trumpinių sinonimai – isp. *siglas, abreviaturas*.

Turint omenyje, kad Crystalas savo klasifikaciją paskelbė prieš daugiau nei dvidešimt metų, lingvistikos mokslas pasistūmėjo į priekį, o kalbos neabejotinai keitėsi ir kontaktavo, galime daryti prielaidą, kad neįprastieji darybos būdai tapo kur kas įprastesni ir dažnesni ne tik anglų, bet ir kitose Europos kalbose.

Šiame darbe koncentruojamasi į Crystalo (1998: 90) įvardytus mažiau įprastus žodžių darybos reiškinius – abreviatūras, akronimus ir maišinius. Derėtų priminti, kad *Žodžių darybos teorijoje* Urbutis (2009: 347–357) nelaiko šių reiškinių žodžių daryba. Todėl anglų, ispanų ir kitų kalbų lingvistų mintis šiame darbe siekiama susieti su lietuvių kalbos žodžių darybos tradicija ir sistema.

2.1. Pagrindinių žodžių darybos būdų lietuvių kalboje problematika

Lingvistai rašo daug straipsnių, monografijų, vadovėlių ir kitokių veikalų įvairiomis temomis. Viena iš jų – žodžių daryba. Daug diskutuojama, kokie žodžiai priklauso darybai, kokie ne, tačiau labai retai randamas klausimas, koku pagrindu skiriami žodžių darybos būdai. Žiūrint į tradicinę žodžių darybos būdų klasifikaciją lietuvių kalboje, kyla nemažai klausimų, nes darybos

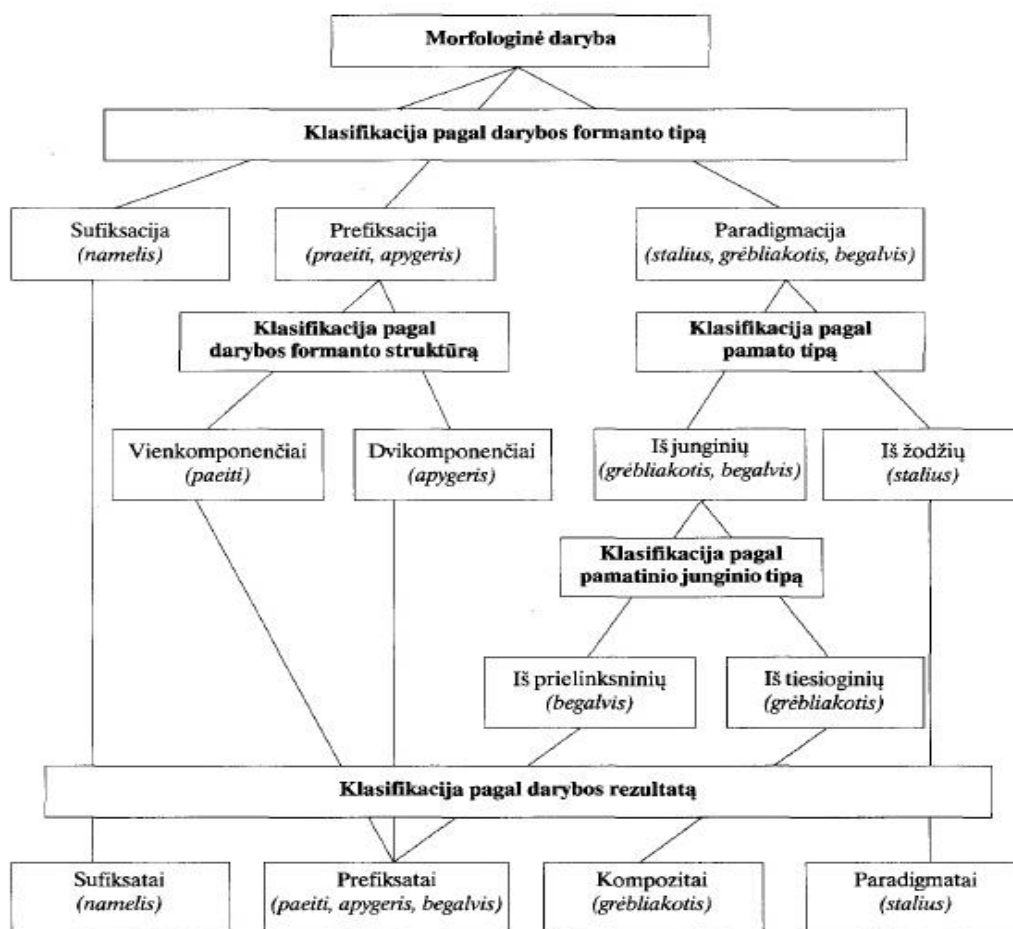
³² Pavyzdžiui, *goody-goody, wishy-washy, teeny-weeny* (Crystal 1998: 90).

³³ Pavyzdžiui, *ad, gents, flu, telly* (Crystal 1998: 90).

³⁴ Pavyzdžiui, *NATO, UNESCO, VIP, DJ* (Crystal 1998: 90).

³⁵ Pavyzdžiui, *brunch (breakfast + lunch), telex (teleprinter + exchange)* (Crystal 1998: 90).

būdai skiriami nevienodu pagrindu. Smetona (2005) savo straipsnyje *Pagrindinių darybos būdų skyrimo klausimu* rašo, kad lingvistiniai „tyrimai turi vykti pagal bendruosius pažinimo ir mokslo teorijų dėsnius“ (Smetona 2005: 84). Dėl šios priežasties lingvistas remiasi tarptautiniu terminologiniu standartu ISO 704: 2000 (E), kuriame nurodomi sąvokų analizės ir klasifikavimo principai, ir pateikia lietuvių kalbos žodžių darybos būdų schemą (žr. 3 pav.).

3 pav. Darybos būdų klasifikacija (Smetona 2005: 87).

Darbo autorės nuomone, ši schema geriausiai atitinka visus klasifikavimo principus. Iš 3 pav. matyti, kad pirmiausia dariniai skirstomi pagal formanto tipą, todėl galimi trys būdai: sufiksacija, prefiksacija ir paradigmacija. Toliau nurodoma, kad prefiksai klasifikuojami pagal darybos formanto struktūrą, todėl gali būti vienkomponenčiai (su vienu prefiksu) ir dvikomponenčiai (su prefiksu ir kitu afiksu)³⁶. Paradigmacija tame pačiame lygmenyje skiriama pagal pamato tipą – iš junginių (dvejų žodžių) ir iš žodžių. Žodžiai, sudaryti iš junginių, klasifikuojami pagal junginio tipą, kuris gali būti dvejopas – prielinksniniai junginiai ir tiesioginiai

³⁶ Atitinka vėliau darbo autorės minimą parasintezės atvejį (žr. 2.2.2. skyrių).

junginiai (du atskiri žodžiai). Galiausiai klasifikuojama pagal darybos rezultatą ir skiriami sufiksatai, prefiksatai, kompozitai, paradigmatai. Pridėjus kitus žodžių darybos būdus, ši klasifikacija galėtų keistis, nes, pavyzdžiui, nėra paminėtos sangražinės žodžių darybos (refleksyvacijos). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kompozitai ir kai kurie prefiksatai (o tai yra pagrindinių žodžių darybos būdų dalis) turi tokių darinių, kurie neturi darybos opozicijos, t. y. tiek darinys, tiek pamatiniai žodžiai reiškia tą patį, pavyzdžiui: *grėbliakotis* (: grėblio kotas), *laužavietė* (: laužo vieta), *begalvis* (: be galvos), *bedantis* (: be dantų) ir t. t. Tokių pavyzdžių yra ir jau minėtose ispanų, italų, prancūzų kalbose. Pagrindiniuose žodžių darybos būduose atsiranda darinių, kurie reiškia visiškai tą patį, ką jų pamatiniai žodžiai, o kinta tik morfologinė struktūra, šiuo atžvilgiu jie yra panašūs į abreviatūras, akronimus ir maišinius, kurie nelaikomi lietuvių kalbos žodžių darybos sistemos dalimi. Taigi, jeigu darybos reikšmė suvokiama plačiau, nelieka abejonių, kad tiek *grėbliakotis*, tiek bet koks kitas analizuojamas trumpinimo reiškinys yra ne tik žodis, bet ir darinys, nes turi privalomąją darybos reikšmės komponentę, grindžiamą kalbos ekonomija³⁷.

2.2. Kiti žodžių darybos būdai

2.2.1. Nulinė derivacija

Įrodymas, kad dariniai nebūtinai randami žodyne, ateina su kalbos įgijimu. Suaugusiųjų žodynas kur kas platesnis nei vaikų, todėl pastarieji kuria naujus žodžius iš tų, kuriuos jau moka. Būtent dėl šios priežasties, anot Aronoff ir Fudeman, nulinė derivacija (angl. *zero derivation*) yra labai produktyvus darybinis procesas anglų kalboje (Aronoff, Fudeman 2005: 109). Nulinė derivacija yra tuomet, kai darinys keičia savo leksinę kategoriją, nekeisdamas fonologinės formos (Aronoff, Fudeman 2005: 109). Paprasčiau tariant, tas pats žodis gali būti kelių kalbos dalių. Paulauskienė tai vadina funkcinė daryba ir teigia, kad ji pasireiškia tuomet, kai „vienos kalbos dalies žodis be afiksų ima funkcionuoti kitos kalbos dalies reikšme“ (Paulauskienė 1994: 38). Paprastai nulinės derivacijos dariniai virsta žodynų antraštiniais žodžiais. Šis procesas vyksta daugelyje Europos kalbų, pavyzdžiui, anglų (*chair, ship, table, weather*). Ispanų kalboje kalbos dalį nurodo artikelis arba jo nebuvimas, pavyzdžiui, *la fea* (daiktavardis; liet. *baisuoklė, baidyklė*), *fea* (būdvardis; liet. *baisi, negraži*). Lietuvių kalboje procesas kur kas sudėtingesnis. Proceso sudėtingumą lemia tai, kad lietuvių kalba yra fleksinė. Tradiciškai teigiama, kad funkcinės darybos būdu iš būdvardžių padaryti daiktavardžiai, pavyzdžiui, *kontrolinis, žilabarzdis*. Tačiau mes galime juos linksniuoti, didžioji dalis abiejų kalbos dalių linksnių sutampa, tačiau naudininko linksnis išduoda, kad čia esama skirtingų paradigmų, plg.: *kontroliniui* (daiktv.) ir *kontroliniam* (būdvd.),

³⁷ Plačiau apie tai skyriuose 1.3. ir 1.4.

žilabarzdžiui (daiktv.) ir *žilabarzdžiam* (būdv.). Taip pat ir vietininko linksnyje, plg.: *kontrolinyje* (daiktv.) ir *kontroliniame* (būdv.), *žilabarzdzyje* (daiktv.), *žilabarzdžiame* (būdv.). Jeigu kalbame apie skirtingas paradigmas, čia jau ne funkcinė daryba, o paradigmacija.

2.2.2. Retrogradinė daryba

Antrame skyriuje minima Crystalo (1998: 90) pateikta žodžių darybos būdų klasifikacija yra tinkama anglų kalbai. Derėtų pridurti, kad įvairiose Europos kalbose kalbama apie dar vieną žodžių darybos būdą – **retrogradinę/atgalinę darybą** (angl. *backformation*). *Glossary of Linguistic Terminology* (1966) rašoma, kad atgalinė daryba – „naujų žodžių daryba iš jau egzistuojančių“, kai žodis formuojamas iš kito, pašalinant „tikrą arba įsivaizduojamą afiksą“³⁸ (Pei 1966: 27). Šis žodžių darybos būdas (bent jau kolkas) nepretenduoja į produktyviausius, tačiau toks reiškinys matomas Europos kalbose – germanų, romanų ir slavų (WF 2015: 340). 2012 metais atliktame tyrime (Štekauer, Valera, Körtvélyessy) išsiaiškinta, kad retrogradinė daryba būdinga 10 iš 55 analizuotų kalbų³⁹. Tai – nedidelis skaičius, tačiau reikia turėti omenyje tyrimo ribotumą – ištirtos ne visos kalbos (lietuvių kalbos ten nėra). Retrogradinė daryba – tai žodžių darybos būdas, kai „morfema arba pseudomorfema yra ištrinama“ (WF 2015: 341)⁴⁰. Kai kurie lingvistai teigia, kad retrogradinė daryba yra automatinis procesas, tačiau šią mintį paneigia Beardas (1995), teigdamas, kad retrogradinė žodžio *lase* daryba iš žodžio *laser* nėra automatinis procesas, nes tai – „individualaus, neidealaus kalbėtojo produktas“ (WF 2015: 347).

Greta retrogradinės darybos, kaip reiškinių, susijusio su kamieno ar pseudokamieno trumpinimu, pagrindiniai darybos būdai gali implikuoti į save kamieno dezintegraciją. Kamieno dezintegracija – lydymasis kitų darybos būdų reiškinys. Taigi matome, kad kamieno trumpinimo reiškiniai egzistuoja ne tik retrogradinės darybos atveju. Dezintegracija – „pamatinio žodžio kamieno trumpinimas, susijęs su jo perėjimu į darinį: *gamykla* (: gaminti)“ (KTŽ 1990: 48). Taigi atgalinė daryba remiasi žodžio kamieno sutrumpinimu arba kurio nors afikso praleidimu. Urbučio nuomone, tokių darinių lietuvių kalboje yra nedaug⁴¹, todėl priskiria juos „šalutinei žodžių darybos aparato produkcijai“ (Urbutis 2009: 342–346). Svarbu tai, kad šiuo atveju Urbutis, nors ir sumenkindamas, bet pripažįsta tokią darybą ir teigia, kad neteisinga „kraštutinė pažiūra, kad atgalinė daryba apskritai nesanti jokia žodžių daryba“ (Urbutis 2009: 346), todėl jo argumentas, kad abreviatūros, akronimai ir maišiniai nėra žodžių daryba, pasidaro mažai įtikinamas.

³⁸ Pavyzdžiui, angl. *sculpt* (: sculptor), *buttle* (: butler), pran. *cri* (: crier).

³⁹ Plačiau apie tyrimą skaityti Štekauer, Valera ir Körtvélyessy (2012).

⁴⁰ Pavyzdžiui, *edit* (: editor), *recycle* (: recycling) (OMEG 2011: 39).

⁴¹ Pavyzdžiui, *aras* (: erelis), *barsas* (: barsukas) (Urbutis 2009: 343).

Ispanų kalboje retrogradinė daryba (isp. *derivación regresiva*) taip pat aprašoma įvairiuose žodžių darybos veikaluose, tačiau šioje kalboje, priešingai nei anglų ir lietuvių, yra populiarūs. Langas teigia, kad atgalinė daryba šiuolaikinėje ispanų kalboje – morfologinis žodžių darybos procesas, kuris „kas kartą vis dažniau konkuruoja su standartine sufiksacija“ (Lang 2009: 193), o to pagrindinė priežastis yra ta, kad tokiu būdu padaryti abstraktai yra daug tikslesni nei naudojant sufiksą (Lang 2009: 193), pavyzdžiui, *pelea*⁴² (: pelear), *debate*⁴³ (: debatir) galima palyginti su *quema, quemadura*⁴⁴ (: quemar). Akivaizdu, kad trumpesni žodžiai daug patrauklesni kalbos vartotojui, todėl būtent jie vartojami dažniau.

Aptariant retrogradinę darybą iškyla pagrindinio žodžių darybos vieneto klausimas, nes kalbotyros šakos paprastai turi savo pagrindinius vienetus (fonetika – fonemą, semantika – sememą, morfologija – morfemą). Kai kurie lingvistai (pavyzdžiui, Melčiukas) rašo, kad žodžių darybos vienetas yra derivatema, tačiau tokiu atveju žodžių daryba suprantama labai siaurai, nes derivatema galėtų būti tik vedybos vienetas. Kadangi žodžių darybos būdų yra daugiau, žodžių darybos vienetas turėtų būti darybos tipas. Ši mintis plėtojama ir Urbučio:

Kalbos darybos tipas – abstrakti semantinė ir formali darinio schema – realybėje realizuojasi to tipo konkrečiais dariniais. Kitaip sakant, dariniai yra atsakančio darybos tipo reprezentantai. Kalbos darybos tipas – tai jau esamų darinių išsami charakteristika ir sykiu būsimų naujadarų sudarymo programa. Atsižvelgiant į tokią didelę kalbos darybos tipo svarbą, jį ir reikėtų laikyti žodžių darybos sistemos pagrindiniu vienetu (Urbutis 2009: 290).

Darybos vieneto laikymas darybos tipu implikuoja sistemiškumą, darybos algoritmą, bet nebūtinai morfemą (nes turime ir kamieno trumpinimą) ar naują darybos reikšmę (nes kalbos ekonomija yra svarbi žodžių darybos komponentė). Pavyzdžiui, tokia darinių eilė: *kolūkis* (: kolektyvinis ūkis), *profsajunga* (: profesinė sąjunga), *medsesuo*⁴⁵ (: medicinos sesuo), *vyrgydytojas*⁴⁶ (: vyriausiasis gydytojas), *komjaunimas* (: komunistinis jaunimas), *agrotechnika* (: agronomijos technika), *perfojuosta* (: perforacinė juosta), *robošuo* (: robotikos šuo). Teigti, kad šie žodžiai nesudaro ar

⁴² Liet. *ginčas*.

⁴³ Liet. *diskusija*.

⁴⁴ Abu žodžiai lietuviškai reiškia tą patį – *nudegimas*, tačiau pirmasis padarytas retrogradinės darybos būdu, o antrasis pridėdamas sufiksą *-dura*, kuris nurodo veiksmą arba poveikį [RAE_e, žiūrėta 2019 01 04].

⁴⁵ VLKK puslapyje rašoma, kad *medsesuo* – „nevertotinas sudurtinis sutrauktinis žodis, sudarytas iš vieno žodžio pradžios ir paskutinio viso žodžio. *Medsesuo* taisoma: *medicinos sesuo, gailestingoji sesuo*“ (<http://www.vlkk.lt/konsultacijos/1752-medsesuo>) (žiūrėta 2019 05 12). Taip nutinka greičiausiai dėl per siauro žodžių darybos suvokimo, kalbos ekonomijos ignoravimo, o gal tiesiog tokia taisyms tradicija.

⁴⁶ VLKK puslapyje rašoma, kad *vyrgydytojas* – „nevertotinas sudurtinis sutrauktinis žodis, sudarytas iš vieno žodžio pradžios ir paskutinio viso žodžio. *Todėl ne vyrgydytojas, vyrgydytoja, o vyriausiasis gydytojas, vyriausioji gydytoja*“ (<http://www.vlkk.lt/konsultacijos/3378-vyrgydytojas>) (žiūrėta 2019 05 12).

nedemonstruoja darybos tipo, nėra prasmės: darinių eilę galima pratęsti ne viena dešimtimi vartojamų žodžių, kai kurie iš jų plačiai vartojami (net esant neigiamai kodifikacijai), visi dariniai nesunkiai atsekami iš kalboje jau egzistuojančių žodžių, darybos reikšmė – pamatinio junginio (dvižodžio termino) trumpiniai (kalbos ekonomija), darybos modelis nesunkiai aprašomas (formalizuojamas, algoritmizuojamas) – pirmojo žodžio sutraukimas iki vieno skiemens.

Taigi galima teigti, kad retrogradinė daryba yra priartėjusi prie darbe analizuojamų reiškinių, nes neturi darybos formantų, o vis dėlto yra laikoma žodžių darybos dalimi, todėl nėra priežasties kitų panašių reiškinių nepriskirti žodžių darybai. Tam tikri žodžių darybos būdai kalbose gali funkcionuoti skirtingai, vieni yra labai produktyvūs, kiti – ne tokie, tačiau, pažiūrėjus į bendrą jų kiekį, matyti, kad žodžių daryba be darybos formantų yra produktyvi ir aktuali šiandieninėms kalboms. Toliau šiame darbe atgalinė daryba neanalizuojama dėl sąsajų su pagrindiniais žodžių darybos būdais (sufiksacija, dūryba, paradigmacija).

2.2.3. Parasintezė

Be jau minėtų pagrindinių trijų būdų daryti žodžius iš jau esamų *Gramática descriptiva de la lengua española* (2000) taip pat aprašomas dar vienas darybos būdas, vadinamas parasintezė (isp. *parasíntesis*). Šis darybos būdas populiarus darant veiksmažodžius, kai prie pamatinio žodžio „vienu metu pridedamas ne tik prefiksas, bet ir sufiksas“ (Lang 2009: 241)⁴⁷. Tai reiškia, kad parasintetinis veiksmažodis turi trijų narių struktūrą, o tai dažnai „šokiruoja kai kuriuos skirtingų lingvistinių krypčių autoritetus, ypač generatyvinės ir transformacijų gramatikos“ (GDLE 2000: 4701). Šis sakinytis tik dar kartą įrodo, kad aklai pasikliauti autoritetais negalime, nes kalba kinta, joje atsiranda naujų darybos reiškinių, kurių ignoruoti nederėtų, todėl pastarieji įtraukiami į gramatikas kaip normalūs žodžių darybos būdai. Vienintelė parasintezės sąlyga – „kalboje negali egzistuoti žodis su vienu iš afiksų“ (DBL 2005: 1065). GDLE taip pat rašoma, kad parasintezės būdu ispanų kalboje gali būti sudaromi dūriniai⁴⁸ (GDLE 2000: 4745–4749). Dauguma lietuvių lingvistų teigia, kad parasintezė yra mišrioji daryba, tačiau su tokia mintimi darbo autorė nesutinka, nes tik keli atvejai galėtų patekti į mišriosios darybos lauką. Urbutis parasintezę vadina „prefiksacija-sufiksacija“ (Urbutis 2009: 340) ir teigia, kad „prefiksacijai-sufiksacijai priklauso priešdėlio ir priesagos vediniai, šalia kurių arba visai nėra atitinkamų vedinių tik su priešdėliu ar priesaga“, arba nesudaroma darybos opozicija (Urbutis 2009: 340). Iš esmės toks apibrėžimas atitinka parasintezės reiškinį, todėl derėtų įvesti lietuvių žodžių daryboje derėtų įvesti naują

⁴⁷ Pavyzdžiui, *en-trist-ecer* (liet. *nuliūsti*), *em-peor-ar* (liet. *pabloginti*), *en-flaqu-ecer* (liet. *suplonėti*), *a-clar-ecer* (liet. *apšviesti*).

⁴⁸ Plačiau apie parasintezę skaityti GDLE (2000: 4701–4747).

terminą. Ankstesnis darbo autorės tyrimas rodo (Mierkytė 2017: 40–45), kad parasintezė yra aktualus lietuvių kalbai reiškiny, nes jame yra tokių parasintezės rūšių, kurių nėra net ispanų kalboje (prefiksas + fleksija, prefosufiksas, prefiksas + sangražos afiksas)⁴⁹, pavyzdžiui: *begėdis*, *apykvailis*, *pavėjui*, *apsiėsti* ir kt. Anglų kalboje šis darybos būdas nėra įprastas, tačiau žodynuose pateikiama, kad anglų kalboje parasintetiniai (angl. *parasynthetic*) vadinami dūriniai, kurių nariai prisijungia afiksą, reikšmė susijusį su visu žodžiu, pavyzdžiui, *red-lipp-ed* [red lip] (Matthews 2005: 265), o parasintezė – tai atvejis, kai darinys daromas pridedant prefiksą ir sufiksą (Pei 1966: 194). Parasintezei pateikiami pavyzdžiai iš prancūzų kalbos, kurioje, anot autoriaus, tokia daryba labai gausi (Matthews 2005: 256), ir italų kalbos (Pei 1966: 194).

Iš kalbų pavyzdžių galima daryti prielaidą, kad parasintezė labiau būdinga romanų kalboms, tačiau tokie tyrimai paliekami ateities darbams ir toliau parasintezė neanalizuojama.

2.3. Ribiniai žodžių darybos reiškiniai

Atsirandant naujiems reiškiniams ir keičiantis visuomenei, kiekvienai kalbai reikia žodžių, kurie tą dalyką pavadintų, tad naujiems dalykams reikia naujų žodžių. Visuomenė vystosi ir tobulėja (arba degradoja), todėl kalba neabejotinai kinta. Kalba – dinamiškas reiškinys, tačiau jos tyrėjai ir saugotojai ne visuomet linkę priimti naujoves. Jeigu atsiranda naujas žodis, tai reiškia, kad jo analizė turi būti priskiriama kažkuriam lingvistikos mokslui. Kokiam kitam mokslui, jei ne žodžių darybai turėtų būti priskiriami dariniai, atsiradę iš jau esamų žodžių? Atsakymas nesudėtingas, nes kito mokslo, tiriančio, kaip vieni žodžiai atsiranda iš kitų, nėra. XXI amžius – tai laikas, kai ypač išpopuliarėjo abreviatūros, akronimai ir maišiniai, todėl dabar šie reiškiniai fiksuojami visur: kalboje, rašte, internete, televizijoje (Hosseinzadeh 2014: 15). Žinoma, apie šiuos reiškinis kalbėta ir anksčiau, tačiau jų kiekis šiuo metu daug didesnis nei buvo prieš dvidešimt ar trisdešimt metų. Kaip jau minėta, Europos kalbose abreviatūros, akronimai ir maišiniai laikomi žodžių darybos dalimi. Aišku, neretai diskutuojama dėl jų tipų, terminų, klasifikacijos, naujų darinių ir pan. (Aronoff, Cannon, Fandrych, Fradin, Fudeman, Garland, Lang, Steinhauer ir kiti). Lietuvių kalboje iki šiol tyrimų yra labai mažai. Marcinkevičienė (2003) rašo, kad klausimų, susijusių su šiais reiškiniais daug, todėl greitai į juos atsakyti verčia vis didėjantis ribinių reiškinų kiekis (Marcinkevičienė 2003: 92). Jau daugelį kartų minėtoje Urbučio *Žodžių darybos teorijoje* (2009) šie reiškiniai nelaikomi žodžių darybos dalimi, nors jis pats teigia, kad „užuominų, kad trumpinimas – tai ne žodžių daryba, kol kas, beje, nedaug, ir tos pačios ne visada pakankamai

⁴⁹ Tyrimas ribotas, nes tiriami atvejai, kai prefiksas yra parasintezės dalis, tačiau reikia turėti omenyje, kad parasintezės būdu (kai prie žodžio vienu metu pridedami du afiksai) gali būti kitomis darybos priemonėmis daromi žodžiai.

drašios“ (Urbutis 2009: 354). Taip pat lingvistas pripažįsta, kad „bendrinių žodžių trumpinimas aktyviau reiškiasi tik naujaisiais laikais“ (Urbutis 2009: 354). Taigi lingvistas tarsi pats sau prieštarauja, nes knygoje taip ir nenurodoma, kokiam mokslui ribiniai reiškiniai priklauso, tačiau teigiama, kad šie reiškiniai yra aktyvūs dabartinėje kalboje, todėl neturėtų likti abejonių, kad juos reikia analizuoti. Stebėtina ir tai, kad kartais šie reiškiniai net nelaikomi žodžiais, todėl šiuo magistro darbu siekiama įrodyti, kad abreviatūros, akronimai ir maišiniai yra ne tik žodžiai, bet ir aktyvi XXI amžiaus žodžių darybos dalis.

2.3.1. Trumpinimo būdai

Nemažai lingvistų, kaip ir Urbutis, visus šiame darbe analizuojamus reiškinius apibendrina hiperonimu **trumpinimas** (angl. *clipping, shortening, truncation, *abbreviation*⁵⁰, isp. *acortamiento, truncación*). Angliškų ir ispaniškų terminų gausa rodo, kad šis reiškinys yra sudėtingas ir terminija dar nėra nusistovėjusi. *Kalbotyros terminų žodyne* (1990) rašoma, kad trumpinimas – „kalbos ženklo, jo sekos ilgio ar trukmės mažinimas, pavyzdžiui, žodžių trumpinimas, balsių trumpinimas ir kt. (KTŽ 1990: 218), tačiau toks apibrėžimas nenurodo nieko konkrečiau. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics* (2005) net neabejojama, kad šis reiškinys priklauso žodžių darybos sistemai: „trumpinimas – žodžių darybos procesas, kurio metu egzistuojanti forma yra sutrumpinama“ (Matthews 2005: 56). *Gramática Descriptiva de la Lengua Española* (2000) trumpiniais vadinamas „proceso, per kurį leksinis vienetas, paprastasis arba kompleksinis, yra sumažinamas, išlaikant tą pačią reikšmę ir gramatinę kategoriją, taigi, trumpiau tariant, [šio proceso metu] trumpinimo būdu gaunamas naujas žodis“ (GDLE 2000: 5077). Iš sąvokų matyti, kad ir anglų, ir ispanų kalbos darbuose, nors vienas terminas, įvardijantis šį reiškinį, dar nenusistovėjęs, trumpinimas suvokiamas kaip žodžių darybos dalis, kai esami žodžiai trumpinami ir iš jų gaunami nauji, o žodžio reikšmė nepakinta, t. y. išlaikoma pamatinių žodžių reikšmė. Taigi trumpinimo rezultatas yra nauja žodžio forma, siekiant kalbos ekonomijos, o tai reiškia – sinonimas. Todėl galima daryti išvadą, kad trumpinimas yra būdas sinonimams atsirasti.

Anja Steinhauer (2015) nurodo, kad „trumpinimas, kaip žodžių darybos procesas, matomas kaip fenomenas“ nuo XIX amžiaus pabaigos iki šių dienų“⁵¹ (WF 2015: 352). Jis, kaip ir kiti darbe analizuojami reiškiniai, atsiranda dėl technologijų pažangos po Industrinės revoliucijos. Trumpiniams, autorės manymu, labai svarbūs pragmatiniai ir sociolingvistiniai aspektai, nes trumpinius kuria žmonės, kurie bendrauja tarpusavyje. Jeigu tuos žodžius ima vartoti ir kiti, tam

⁵⁰ Ši sąvoka rodo, kad terminija yra visiškai susipainiojusi, todėl atskirti reiškinius yra labai sudėtinga ir jų ribos lingvistikoje vis dar neišaiškintos.

⁵¹ Derėtų pastebėti, kad žodžiai buvo trumpinami nuo seniausių laikų senovės graikų ir romėnų, lotynų kalbose, tačiau tokie trumpiniai nėra laikomi žodžių darybos dalimi.

tikrai grupei nepriklausantys asmenys, paprastai žodis patenka į žodyną. Panašią mintį pateikia Steinhauer (2015), ji teigia, kad lengvai dekoduoti trumpinimą gali žmonės, kurie priklauso tai pačiai socialinei grupei⁵² (WF 2015: 360). Taip pat nurodoma, kad trumpiniai kartais gali netekti ryšio su pamatiniu žodžiu.

Pastebima, kad iš tikrųjų yra daug trumpinių, kurie nepriklauso žodžių darybai, tačiau jiems nesugalvotas kitas terminas. Urbutis pasirenka terminą *grafiniai sutrumpinimai*⁵³ (Urbutis 2009: 350) ir, autorės manymu, yra teisingas jį vartodamas, nes grafiniai sutrumpinimai, tokie kaip liet. *kg, m, ml, t, kt., t. t.*, angl. *Mr., Ms., isp., pran., it. sing., pl.*, nepriklauso žodžių darybai, nes jie „niekada netariami sutrumpinta forma, kas reiškia, kad nesuformuotas joks naujas žodis“ (WF 2015: 356). Todėl grafiniai sutrumpinimai nei Europos kalbose, nei lietuvių kalboje, nei šiame darbe nelaikomos žodžių darybos dalimi.

Iš aukščiau minėtų sąvokų tampa aišku, kad trumpinimas visai nepanašus į tradicinius darybos būdus, nes neprisijungia nei morfemų, nei afiksų (kaip kompozicijoje arba afiksacijoje). Trumpinimo terminas patvirtina, kad „sutrumpinta forma, kai tik ji sukuriama, reprezentuoja ilgesnio pamatinio žodžio (žodžių) sinonimo tipą, o tai nurodo, kad ilgesnė forma yra leksema“ (WF 2015: 356). Dėl šios priežasties maišinių vadinti trumpinimo forma negalima, nes maišiniui sudaryti niekada neegzistavo viena savarankiška leksema⁵⁴.

Vis dėlto retrogradinės darybos, dūrinių ir maišinių buvimas/nebuvimas trumpinimo forma yra diskutuotinas klausimas. Iš *erelio* padarytas *eras (aras)* yra trumpinimas – nuo kitų tipų trumpinimo jis skiriasi tik tuo, kad čia įsivaizduojama numetama priesaga (kurios iš tikrųjų nėra), o gaunamas sinonimas. Kaip jau minėta, viena iš kalbos ekonomijos apraiškų yra būtent trumpinimas. Todėl ir vieno žodžio padarymas iš dviejų gaunant sinonimų yra ne kas kita, o trumpinimas: *grėbliakotis* sutrumpinta (sutraukta) iš *grėblio kotas, medsesuo* sutrumpinta (sutraukta) iš *medicinos sesuo*, tik dar labiau. Pirmuoju atveju dvi šaknys sutrauktos į vieną kamieną, todėl junginys patrupėja iki sudurtinio žodžio, antruoju – pirmo žodžio pirmas skiemuo

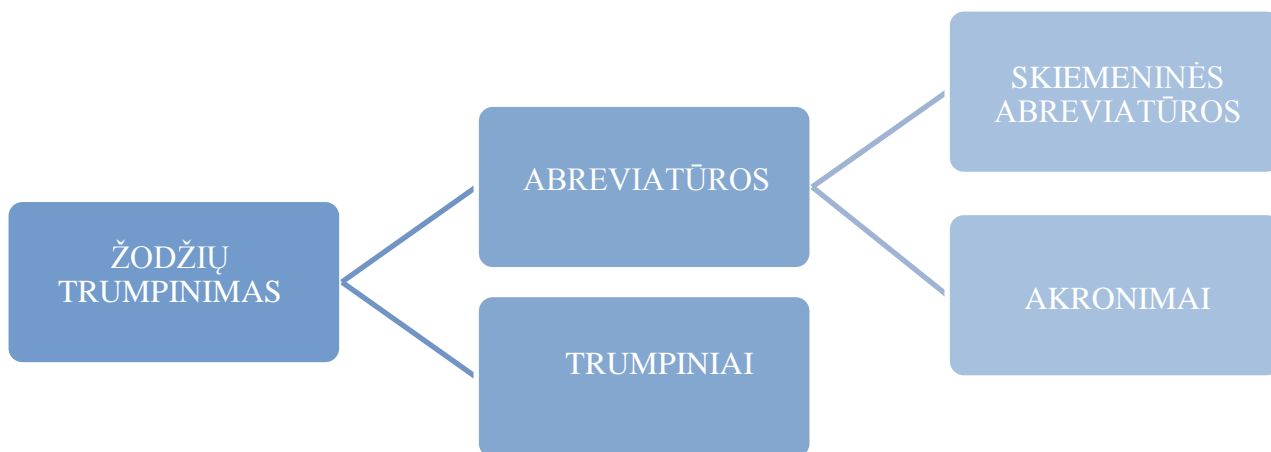
⁵² Čia minėtinos grupės, kurios turi savo specialią kalbą (informatikai, karininkai, medikai, policininkai, lingvistai ir pan., tačiau nederėtų pamiršti, kad egzistuoja tokia grupė, kaip jaunimas, kuris itin dažnai vartoja trumpinimus, kurie jų kalboje tampa naujais žodžiais, o vėliau, kontaktų su kitomis grupėmis keliu, patenka į visuomenės kalbą). Anot Steinhauer, „ypač slengo ir šnekamosios kalbos kontekstai atneša stilistinio lygio pasikeitimą tarp trumposios formos ir jos originalo“ (WF 2015: 360).

⁵³ Jakaitienė siūlo terminą *raidinės santrumpos* (Jakaitienė 2005: 194), tačiau autorės manymu, raidinės santrumpos nėra tinkamas terminas, nes jis gali būti painiojamas su akronimu.

⁵⁴ Plg. žodžiai *breakfast* ir *lunch* egzistuoja, tačiau ne jų abiejų kombinacija, todėl maišinys *bruch* yra leksikalizuotas žodis iš abiejų pamatinių žodžių dalių (WF 2015: 360). Tačiau ispanų kalbos žodžių darybos darbuose, kuriuose neminama, kad egzistuoja toks darybos būdas kaip maišiniai (angl. *blends*), šis reiškinys priskiriamas trumpinimui ir, dėl nenusistovėjusios terminijos, vadinamas sudėtinu akronimu (isp. *acrónimos compuestos*) (Varela Ortega 2018: 138–145), nors reiškinys visiškai atitinka kituose Europos lingvistų (beje, ir ispanų, pavyzdžiui, Lango) darbuose įtvirtintą maišinių reiškinį. Dėl šios priežasties darbe šio reiškinio rezultatas vadinamas *maišiniu*.

ir visas antras žodis sutraukti į vieną kamieną, t. y. žodžių junginys patrupėja iki sutrauktinio žodžio. Tačiau *grėbliakotis* tradiciškai vis dėlto nėra ribinis darybos reiškinys, todėl šio tipo trumpinimas nėra šio darbo tema, bet ateityje aprašant visą darybos sistemą, žinoma, į trumpinimo atvejus reikia įtraukti ir kai kuriuos dūrinius su sutrauktiniais žodžiais⁵⁵.

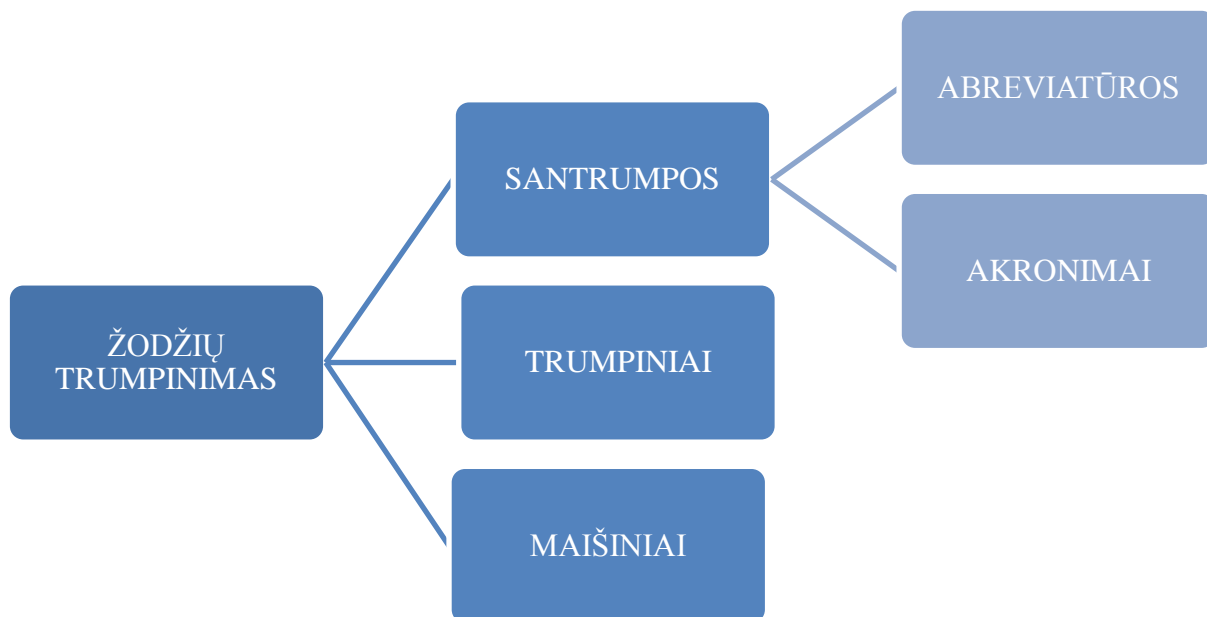
Lingvistų nuomonės įvairios, tačiau perskaičius literatūrą, galima daryti išvadą, kad Europos kalbose egzistuoja trys trumpinimo būdai: trumpiniai, abreviatūros ir akronimai. Lietuvių kalboje tarsi galimi du būdai: trumpiniai ir abreviatūros. Tačiau abreviatūros dar skirstomos į du tipus: skiemenines abreviatūras ir akronimus. Trumpinimo klasifikaciją, kuri priskiriama žodžių darybai, būtų galima pavaizduoti taip:

4 pav. Žodžių trumpinimo klasifikacija

Autorės manymu, tokia klasifikacija galima, tačiau ne visai priimtina, nes Europos kalbose šiuo atveju pagrindiniam terminui *abreviatūros* reikalingas kitas bendresnis terminas, kuris nurodytų, kad akronimai nėra abreviatūrų dalis. Taip pat svarbu tai, kad maišinius taip pat galima laikyti savotišku trumpinimo būdu, nes iš dviejų žodžių padaromas vienas, turintis kitą reikšmę. Todėl tikslesnė klasifikacija galėtų būti tokia:

⁵⁵ Analizuojant išsamiau dariniai turėtų skilti į dvi dalis. Vienai daliai priklausytų dūriniai, turintys naują reikšmę, pavyzdžiui, *rugiagėlė*, o kitai daliai – sinoniminiai dūriniai, kuriems būdingas tik trumpinimas, todėl jie priklausytų tik periferinei dūrybai, pavyzdžiui, *grėbliakotis*.

5 pav. Tikslesnė žodžių trumpinimo klasifikacija

Šiame paveiksle matyti, kad žodžių trumpinimas susideda iš trumpinių, maišinių ir santrumpų, o pastarosios skiriamos į du tipus: abreviatūras ir akronimus.

Toliau darbe aptariami trumpiniai Europos kalbose, tačiau plačiau neanalizuojami, nes jie vartojami daugiausia šnekamojoje kalboje arba slenge⁵⁶. Remiantis Europos lingvistų mintimis, šiame darbe toliau bandoma išanalizuoti maišinius, atskirti abreviatūras ir akronimus, nustatyti jų vietą žodžių darybos sistemoje.

2.3.2. Trumpiniai

Trumpiniai (angl. *clippings*) yra žodžiai, kuriuos sudaro viena nepertraukiamo pamatinio žodžio dalis (WF 2015: 357). Paprastai tokie trumpiniai skirstomi į tris rūšis: 1) atgalinis trumpinys (angl. *back clipping*), 2) pradinis trumpinys (angl. *fore-clipping*) 3) vidurinis trumpinys (angl. *middle clipping*)⁵⁷. Pirmoji rūšis labai populiari Europos kalbose, antrosios ir trečiosios rūšies trumpinių ženkliai mažiau.

1) Atgaliniai trumpiniai yra tuomet, kai sutrumpinama žodžio pabaiga, pavyzdžiui: angl. *ad(vertisement)*, *app(lication)*, *gym(nasium)*, *lab(oratory)*, *math(ematics)*, vok. *Dino(saurier)*, *Prof(essor)*, pran. *bac(calauréat)*, *croco(dile)*, *manif(estation)*, ol. *bib(liothek)*, *aso(ciaal)*,

⁵⁶ Slengas (angl. *slang*) – „lingv. kurios nors profesinės arba socialinės žmonių grupės (dažniausiai anglų) šnekamosios kalbos žodžiai, junginiai ar posakiai, kuriais tokia grupė skiriasi nuo bendrinės kalbos; ~ui būdingas šiurkštumas, juokaujamas atspalvis ar vulgarumas“ (TŽŽ 2007: 1019).

⁵⁷ Klasifikacija iš WF (2015: 357–358).

*juf(frouw)*⁵⁸, isp. *profe(sor)*, *cole(gio)*, *cinematógrafo (cine)* ir kt. Visi minimi pavyzdžiai kalbose egzistuoja kaip normalūs žodžiai ir yra pripažįstami žodžių darybos dalimi. Pastebėtina tai, kad Europos kalbose trumpinių darymas iš jau esamų žodžių skiriasi, pavyzdžiui, „vokiečių kalboje žodis *Kino* nebeturi pamatinio žodžio, anglų kalboje *cinema* neturi sutrumpintos formos <...> romanų kalbos turi abi – ilgąją ir trumpąją – formas⁵⁹ <...>, rusų kalboje taip pat galima rasti dvi formas: *kino* ir *kinoteatr*“ (WF 2015: 357). Toks pat reiškinys pastebimas ir lietuvių kalboje, nes galime vartoti abu žodžius: *kinas* ir *kino teatras* (tik lietuvių kalboje pamatą sudaro du žodžiai).

2) Pradinis trumpinys yra tuomet, kai trumpinama pamatinio žodžio pradžia ir pabaiga lieka funkcionuoti kaip darinys, pavyzdžiui: angl. *(we)blog*, *(omni)bus*, *(violon)cello*, isl. *(automo)bill*, *(sīga)retta*.

3) Vidurinis trumpinys yra tuomet, kai po trumpinio dariniu ima funkcionuoti vidurinė žodžio dalis, tačiau, kaip pastebi Steinhauer, šis trumpinių darybos būdas yra labai retas (WF 2015: 358), pavyzdžiui: angl. *fridge* iš *refrigerator*, *flu* iš *influence*, por. *níver* iš *aniversario*.

Ispanų kalboje yra aiškios taisyklės, kaip sudaryti trumpinį. Langas (2009) teigia, kad trumpinys yra tuomet, kai prarandamas vienas arba du paskutiniai skiemenys triskiemeniuose žodžiuose, ir atsiranda naujas dviskiemenis arba vienskiemenis žodis, kuris visada baigiasi balsiu *i* arba *e*⁶⁰ (Lang 2009: 261), pavyzdžiui: *cerve* (: *cerveza*), *cami* (: *camiseta*), *cole* (: *colegio*) ir kt.

Pirmiausia derėtų paminėti, kad tokio trumpinimo atvejus galima rasti Pamaro ir Mažosios Lietuvos varduose, pavyzdžiui: *Busè* (: *Barbusè*), *Gryta*, *Grita* (: *Margarita*), *Šulè* (: *Uršulè*), *Urtè*, *Tusè* (: *Urtusè*)⁶¹. Šie pavyzdžiai rodo, kad atmetama vardo pradžia ir taip atsiranda trumpinys. Kaip jau minėta, lietuvių kalboje taip pat yra trumpinių, kurie priskiriami šnekamajai kalbai, ir paprastai nevertojami (nebent stilistiniais tikslais grožinėje literatūroje), dažniausiai sudaromi iš pamatinio žodžio išmetant vidurinę dalį, pavyzdžiui: *univeras* (: *universitetas*), *mikriukas* (: *mikroautobusiukas*), *pardè* (: *parduotuvè*), *cepas* (: *cepelinas*) ir kt. Vis dėlto, ne visai aišku, kuriuo dėmeniu – viduriniu ar galiniu – laikyti atmetą dėmenį, nes lietuvių kalboje galinį dėmenį uždengia galūnė. Taigi galimos dvi interpretacijos: 1) atmetamas vidurinis dėmuo ir lieka žodžio pradinis ir galinis dėmuo; 2) atmetamas vidurinis ir galinis dėmuo, paliekama tik galūnė. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad atmetamas vidurinis dėmuo arba kamieno pabaiga. Tokią mintį palaiko ir Urbutis (2009), nes teigia, kad „trumpinys susidaro šnekamojoje kalboje, dažnai

⁵⁸ Pavyzdžiai iš WF (2015: 357).

⁵⁹ Pran. *ciné* ir *cinéma*, it. *cinema* ir *cinematografo*, isp. *cine* ir *cinematógrafo* (WF 2015: 357).

⁶⁰ Skiemenų skaičius gali įvairuoti, bet turi išlikti proporcija. Taip pat šiuolaikinėje ispanų kalboje pastebima tendencija, kad trumpinys gali baigtis ne tik *i* ir *e*, bet ir kitais balsiais, pavyzdžiui, *narco* (: *narcotraficante*), *porfa* (: *por favor*), *pelu* (: *peluquería*) ir kt.

⁶¹ Pavyzdžiai iš Žemienė 2016: 117–119.

žargoninėje kalboje, praleidžiant jau esamo žodžio dalį (dažniausiai kamieno pabaigą)“, pavyzdžiui, *specas* (: specialistas) (Urbutis 2009: 353). Kitaip lietuvių lingvistikoje tokie trumpiniai dar vadinami sutrauktiniais žodžiais. *Kalbotyros terminų žodyne* (1990) rašoma, kad sutrauktinis žodis – „šnekamajai, dažniausiai turinčiai žargono žymių, kalbai būdingas ta pačia reikšme vartojamas sutrumpintas žodis. Trumpinius paprastai sudaro ilgų žodžių pradžios: *magas, magė*⁶²“ (KTŽ 1990: 218).

Taigi visi minėti šnekamosios kalbos pavyzdžiai galėtų sudaryti ketvirtą trumpinių rūšį, nes Europos kalbose lingvistai tokios neaptinka. Autorės nuomone, trumpiniai sudaromi būtent taip, nes lietuvių kalba yra fleksinė ir norint patogiai vartoti darinį (jį linksniuoti vartojant sakinyje) reikalinga galūnė. Tokio tipo trumpinių gausėjimas ir skverbimasis iš žargoninės kalbos į šnekamąją buitinę ir net oficialiąją dalykinę rodo, kad šiam darybos tipui ateityje teks skirti daug daugiau dėmesio – ir žodžių darybos bei sociolingvistikos tyrinėtojams, ir kalbos normintojams.

Dar pastebima, kad „kitų kalbų trumpiniai yra norminiai žodžiai ir skolinių pavidalu vartojami ne vienoje kalboje“ (KTŽ 1990: 218), pavyzdžiui, *taksi* (: taksomotoras), *metro* (: metropolitenas). Su šiais pasiskolintais trumpiniais gali būti sudaromi nauji žodžiai, tačiau plačiau apie tai kalbėti darbo tema nereikalauja.

Europos kalbose, kaip jau minėta, yra trumpinių, kurie laikomi žodžių daryba. Jau išsiaiškinta, kad trumpinys yra žodis, todėl padarytas kažkokiu būdu. Vienintelis klausimas – ar trumpinio daryba atsitiktinė, ar čia galima matyti sistemą, darybos algoritmą, t. y. darybos tipą? Pavyzdžiui: *Adamk(eviči)us, cep(elin)as, folk(lor)as, mikr(o)(autobus)iukas, pard(uotuv)ė, prof(esional)as, soc(ial)dem(okrat)as, spec(ialist)as, univer(sitet)as, vokal(ist)as*⁶³. Pavyzdžiuose matyti, kad kiekvienas sutrumpintas darinys turi darybos pamatą, darybos reikšmė yra kalbos ekonomija, o darybos formantas kelia daugiausia diskusijų. Jeigu vienu atveju galima nuimti kamieno dalį ir tai vadinti retrogradine (arba atgaline) daryba, kitu atveju – sudurti žodžius ir darybos formantu vadinti sudūrimą, tai reiškia, kad dalies kamieno atmetimas skiriasi nuo pamatinio žodžio. Tradiciškai darybos formantu vadinamas „darybos sandas, kuriuo darinys skiriasi nuo darybos pamato“ (Keinys 1999: 105), o tai implikuoja, kad žodžių daryba yra tik vedyba. Bet ir retrogradinėje daryboje, ir sudūrime yra formalus skirtumas tarp pamatinio žodžio ir darinio. Darbo autorės nuomone, darybos formanto reikšmė koreguotina (jis ne tik pridedama morfema), dalies

⁶² Padaryta iš *magnetofonas*.

⁶³ Atkreiptinas dėmesys į *socdemą* – išmetamos dvi sudurtinio žodžio šaknų baigiamosios dalys – turbūt nedaug tokių kalbų rastume, kurios taip sudėtingai formuoja naujus žodžius.

kamieno numetimas neprieštarauja darybos formanto kaip skirtumo sąvokai⁶⁴. Pastebėtina tai, kad terminas darybos formantas ne visai tinka sistemai, nes pagrindinis darybos vienetas yra ne morfema, o darybos tipas, todėl atsižvelgiant į tai, kad pamatas nuo darinio gali skirtis daug kuo – ne tik morfema, bet ir sujungimu bei atmetimu – toliau manoma, kad vietoj darybos formanto daug prasmingesnis terminas galėtų būti *darybos skirtis*. Darybos skirtis gali būti pridedamos morfemos (vedyba), atmetamos morfemos ar kamieno dalys (atgalinė daryba, trumpinimas) ir žodžių sandūra (dūryba). Taigi darybos tipą sudaro darybos pamatas, darybos skirtis ir darybos reikšmė.

2.3.2.1. Abreviatūros

Abreviacija (angl. *abbreviation*, isp. *abreviación*) yra reiškinys, keliantis daugiausiai klausimų ir diskusijų. Pirmiausia ginčai kyla dėl terminijos, nes Europos kalbose tas pats reiškinys vadinamas labai skirtingais pavadinimais⁶⁵. Steinhauer (2015) pateikia įvairių sinonimų (angl. *hybrid forms of clipping, syllable clippings, acronymic clippings, clipping compounds*) ir teigia, kad šiam reiškiniui itin trūksta „darnios terminijos“ (WF 2015: 360). Antra, lingvistai diskutuoja dėl abreviatūrų vietos kalboje. Vieni abejoja, ar tai yra žodžiai, kiti gina abreviatūrų kaip žodžių funkcionavimą, o treči teigia, kad abreviatūros yra ne tik žodžiai, bet ir aktyvi žodžių darybos dalis.

Sąvoka. Norint išsiaiškinti, kokiai lingvistikos šakai priklauso abreviatūrų kūrimas, pirmiausia reikia apibrėžti, kas yra abreviatūra, ir kuo ji skiriasi nuo akronimo. *Tarptautinių žodžių žodyne* (2007) rašoma, kad abreviatūra – „santrumpa, sudaryta iš sudėtinio žodžio pavadinimo pirmųjų raidžių, pvz., JAV (Jungtinės Amerikos Valstijos)“ (Vaitkevičiūtė 2007: 32). Perskaičius šį apibrėžimą, lieka neaišku, kuo abreviatūra skiriasi nuo akronimo. Tame pačiame žodyne teigiama, kad akronimas – „santrumpos rūšis; iš pavadinimo žodžių pirmųjų raidžių sudarytas naujas žodis, pvz., LMA (Lietuvos Muzikos Akademija)“ (Vaitkevičiūtė 2007: 52). Palyginus abu apibrėžimus, būtų galima teigti, kad abreviatūra ir akronimas yra tas pats, nes Jungtinės Amerikos Valstijos (JAV) yra pavadinimas, lygiai taip pat funkcionuoja ir LMA (Lietuvos Muzikos Akademija). Prie akronimo pridedama, kad tai yra *naujas žodis*. Pastarasis faktas labai svarbus, nes nurodoma, kad akronimai priklauso žodžių darybai. Vis dėlto, toks šių reiškinių paaiškinimas atrodo netinkamas. Daug tikslesnius terminų apibrėžimus galima rasti *Kalbotyros terminų žodyne* (1990), kuriame

⁶⁴ Aišku, galima per daug nenutolti nuo Urbučio įžvalgų: jei jis sako, kad dūrybos atveju darybos morfema yra sudūrimas, tai retrogradinės darybos ar trumpinimo atveju galima tvirtinti, kad darybos formantas yra numetimas. Žinoma, kad tai nepanašėtų į spekuliaciją, šiuo keliu neinama, bet prisimenama, kad žodžių darybos pagrindinis vienetas yra darybos tipas (algoritmas), o ne morfema.

⁶⁵ Plg. pagrindiniai žodžių darybos būdai Europos kalbose vadinami beveik taip pat, pritaikant konkrečios kalbos taisykles.

rašoma, kad abreviatūra (skiemėninė santrumpa) – santrumpa, sudaryta „iš trumpinamojo pavadinimo žodžių pradžių: „Elfa“ – elektrotechnikos fabrikas, „Lima“ – Lietuvos manufaktūra“ (KTŽ 1990: 178). Derėtų pastebėti žodžių darybos darbuose nurodomą mintį, kad abreviatūros formuojamos nebūtinai iš tikrinių vardų (pavadinimų) (WF 2015: 360). Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad abreviatūra – tai vienas iš santrumpų tipų, kuriame pirmieji žodžių skiemenys sudedami į vieną darinį, turintį tą pačią reikšmę kaip ir pamatiniai žodžiai kartu.

Lietuvių kalba. Be žodynų, informacijos apie abreviatūras, priešingai nei apie akronimus, nėra daug. Urbutis teigia, kad abreviatūros – „madingas dabarties reiškinys“ (Urbutis 2009: 351), tačiau iš karto pradedama analizuoti akronimo sąvoka ir šie du reiškiniai supainiojami (tai rodo Urbučio pavyzdžiai: TSRS, VISI, ELTA (Urbutis 2009: 351)). Įdomu tai, kad lietuvių lingvistikoje apie abreviatūras kalbama kaip apie akronimus (Marcinkevičienė, Kazlauskienė), nors jų apibrėžimas *Kalbotyros terminų žodyne* (1990) nurodytas visiškai teisingai. Tiek Marcinkevičienė (2003), tiek Kazlauskienė (2004), kalbėdamos apie akronimus, nurodo abreviatūrų inventorių: *Elfa* (: elektrotechnikos fabrikas)⁶⁶, *SODRA* (: socialinis draudimas)⁶⁷, *Euratom* (: Europos atominės energijos bendrija), *Eurostat* (: Europos Sąjungos statistikos tarnyba), *Europol* (: Europos policija)⁶⁸. Visi šie pavyzdžiai rodo, kad šie žodžiai vartojami standartinėje kalboje ir puikiai atpažįstami kalbėtojų. Marcinkevičienė (2003) teigia, kad šių reiškinų „tapimą žodžiais patvirtina kai kurios jų vartosenos ypatybės“, nes dažnai vartojami tokie dariniai „morfologiškai adaptuojami, dažniausiai linksniuojami“ ir pamažu virstama šaknine morfema (Marcinkevičienė 2003: 91).

Visi aukščiau minėti pavyzdžiai jau puikiai prisitaikę prie lietuvių kalbos sistemos, nes juos galima linksniuoti, o dažnai net nebepagalvojama, iš ko ši abreviatūra sudaryta, pavyzdžiui: *Puikus pavyzdys pridedamame vaizdo klipe iš LRT mediatekos, kuriame minima Elfoje* (Vt. linksnis, sakinyje eina vietos aplinkybe) *dirbusi Galadauskų šeima; ...jis būtinai turi Elfos* (K. linksnis, sakinyje eina pažyminiu) *variklį*⁶⁹; *Isigaliojus pensijų reformai, gyventojai iki birželio 30 dienos gali pensijų fonde sukauptas lėšas grąžinti į „Sodrą“* (G. linksnis prielinksninėje konstrukcijoje, sakinyje eina vietos aplinkybe); *Priėmus tokį sprendimą, „Sodros“* (K. linksnis, sakinyje eina pažyminiu) *senatvės pensija padidėtų*⁷⁰. Steinhauer (2015) pastebi, kad kartais trumpinamų žodžių dariniai „praranda ryšį su jų pamatiniais žodžiais <...>, todėl kai kurie dariniai netgi pakeičia giminę

⁶⁶ Pavyzdys iš Marcinkevičienė (2003: 90).

⁶⁷ Pavyzdys iš Kazlauskienė (2004: 71).

⁶⁸ Pavyzdys iš Kazlauskienė (2004: 73).

⁶⁹ Pavyzdžiai iš <https://www.gatvesgyvos.lt/atradimai/vilniuje/elektrotechnikos-fabrikas-elfa/> (žiūrėta 2019 02 18).

⁷⁰ Pavyzdžiai iš <https://www.lrt.lt/naujienos/ekonomika/4/240793/apzvelge-ar-verta-pensiju-fonde-sukauptas-lesas-grazinti-i-sodra> (žiūrėta 2019 02 18).

(WF 2015: 357), būtent taip atsitinka su *SODRA*, nes *socialinis draudimas* yra vyriškosios giminės žodžių junginys, o *SODRA* sakiniuose linksniuojama kaip moteriškosios giminės leksema.

Kazlauskienės pateikiami pavyzdžiai taip pat tinka abreviatūroms⁷¹, o prie jų netgi pridedamos galūnės, todėl, galima teigti, kad jie kalboje funkcionuoja kaip visaverčiai žodžiai, kurie randami įvairiuose internetiniuose portaluose, laikraščiuose, girdimi per žinias ir pan., pavyzdžiui: *Branduolinės energijos panaudojimas taikiems tikslams – vienas svarbiausių Euratomo* (K. linksnis, sakinyje eina pažyminiu) *sutarties uždavinių*⁷²; *Atsakydama į Seimo nario Vytauto Kernagio klausimą, kokiais skaičiavimais buvo remtasi, Kultūros ministerija pažymi, kad buvo remtasi Europos Sąjungos statistikos tarnybos Eurostato* (K. linksnis, sakinyje eina pažyminiu, nors šioje vietoje galėtų būti vartojamas ir kaip simbolinis pavadinimas be galūnės) *duomenimis*⁷³; *Robas Wainwrightas 2009 metais perėmė vadovavimą Europolui* (N. linksnis, sakinyje eina papildiniu)⁷⁴; *Ir nors Europos Parlamento teisininkų išvadose nurodyta, kad Lietuvai turėtų būti taikoma Euratomo* (K. linksnis, sakinyje eina pažyminiu) *sutartis*⁷⁵.

Jeigu abreviatūra yra linksniuojama, vartojama standartinėje kalboje, sakiniuose atlieka savo funkcijas (eina sakinio dalimi), tuomet abejonių nelieka – tai žodis. O kadangi abreviatūra yra padaryta iš kitų žodžių, nepaisant to, kad jos reikšmė ta pati, kaip ir pamatinių žodžių, tai reiškia, kad abreviatūra priklauso žodžių darybai.

Tipologinis kontekstas. Europos kalbose, kaip jau minėta, abreviatūrų terminologija komplikuoja, tačiau reiškinys aptinkamas daugelyje kalbų. Kitaip nei lietuvių kalboje, nustatyti, ar abreviatūra yra žodis sudėtingiau, nes daugelyje kalbų nėra linksnių sistemos ir fleksijos, tačiau pagal vartojimą sakiniuose galima matyti, kad tai yra savarankiški žodžiai. Ypač tuomet, kai savo pradine forma (pamatinių žodžių junginiu) nebėra vartojamas, pavyzdžiui: angl. *radar* (: radio detection and ranging)⁷⁶, *Benelux* (: Belgium, Netherlands, Luxembourg), por. *ABRALIN* (: Associação Brasileira de Linguística), ru. *politruk* (: političeskij rukovoditel'), *Komintern*

⁷¹ Pastebėtina tai, kad visos abreviatūros, susijusios su Europos Sąjunga, yra pasiskolintos (ir terminas, ir trumpinys), o lietuvių kalboje ima funkcionuoti kaip visiškai savi žodžiai tuomet, kai pridedamos galūnės.

⁷² Pavyzdys iš <https://www.lzinios.lt/mokslas-ir-svietimas/euratomas-visuomenes-saugumui-ir-gerovei/110523> (žiūrėta 2019 02 18).

⁷³ Pavyzdys iš <https://lrm.lrv.lt/lt/naujienos/kulturos-sektorius-darbuotoju-vidutinis-darbo-uzmokestis-apskaiciuotas-pagal-eurostato-duomenis> (žiūrėta 2018 02 18).

⁷⁴ Pavyzdys iš <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/europolo-vadovas-europa-niekaip-neisplauna-purvinu-pinigu-57-951120> (žiūrėta 2018 02 18).

⁷⁵ Pavyzdys iš <http://m.klaipeda.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/europos-parlamente-lietuvos-pergale-del-iae-uzdarymo-finansavimo-172212> (žiūrėta 2019 04 13).

⁷⁶ Kai kur (pavyzdžiui, Aronoff, Fudeman 2005: 114) šis žodis laikomas akronimu. Galbūt būtų galima svarstyti apie tarpinį žodžių darybos tipą, kuris apimtų mišrius (abreviatūros ir akronimo) tipo darinius. Tačiau literatūroje apie tai neužsimenama, todėl, turint omenyje, kad iš pirmojo pamatinio žodžio darinyje lieka dvi raidės, darinys laikomas abreviatūra.

(: Kommunističeskij internacional)⁷⁷, isp. *HUNOSA* (: Hulleras del Noroeste Sociedad Anónima), *PEMEX* (: Petroleros Mexicanos)⁷⁸ ir pan.

Daug abreviatūrų pavyzdžių pateikiama *The Oxford Dictionary of Abbreviations* (1998)⁷⁹, pavyzdžiui: *CANCIRCO* (: Cancer International Research Cooperative)⁸⁰, *PANAFTEL* (: PanAfrican Telecommunications Network)⁸¹, *WECOM* (: Weapons Command)⁸². Reikėtų pridurti, kad šiame žodyne patvirtinama autorės mintis, kad abreviatūros sudaromos ne tik iš tikrinių žodžių, pavyzdžiui: *buloga* (: business logistics game)⁸³, *diamat* (: dialectical materialism)⁸⁴, *Gedcom* (: genealogical data communications)⁸⁵, *SESCO* (: secure submarine communications)⁸⁶.

Autorės nuomone, derėtų paminėti vieną svarbiausių abreviatūrų šiuolaikinei visuomenei – *Wi-Fi* (: wireless fidelity). Ši abreviatūra į kitas pasaulio kalbas atkeliavo iš anglų kalbos, yra vartojama kaip atskira leksema ir šiuo metu derėtų tik aptarti, kaip ši abreviatūra tariama: angl. [vaifai], isp. [vifi], liet. [vaifajus]. Iš lietuvių kalbos tarimo matyti, kad ši abreviatūra yra rašoma originaliai (*Wi-Fi*), tačiau, kaip ir kitos, prisitaikiusi prie kalbos linksniavimo sistemos ir puikiai funkcionuoja kalboje.

2.3.2.2. Akronimai

Ankstesniuose šio darbo skyriuose minima, kad ribinių darybos reiškinų terminija Europos kalbose labai nevienoda, todėl šiame darbe, remiantis Europos lingvistų mintimis ir empirine medžiaga, bandoma nustatyti, kaip tiksliausiai būtų galima pavadinti reiškinus ir juos klasifikuoti, taip pat juos priskirti žodžių darybai. Vienas iš tų reiškinų – akronimija. Reiškinių rezultatas – akronimas (angl. *acronym, initialism*, isp. *acrónimo, sigla*). Akronimų daryba nusistovėjusi, tačiau iki šiol šis reiškinys kelia daug diskusijų, nes nuolat svarstoma, ar tai žodžiai, ar vis dėlto tik grafiniai sutrumpinimai.

Sąvoka. Akronimą Langas apibrėžia kaip „vieną žodį, sukombinuotą iš pirmųjų kitų žodžių raidžių“ (Lang 2009: 255). *Diccionario básico de lingüística* (2005) rašoma, kad akronimas

⁷⁷ Pavyzdžiai iš WF (2015: 360).

⁷⁸ Pavyzdžiai iš Lang (2009: 259).

⁷⁹ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiame žodyne leksema *abbreviation* reiškia trumpinimą, todėl žodyne pateikiami visų tipų trumpinimai: akronimai, inicializmai, trumpiniai, simboliai ir ženklai.

⁸⁰ Pavyzdys iš ODA (1998: 75).

⁸¹ Pavyzdys iš ODA (1998: 290).

⁸² Pavyzdys iš ODA (1998: 387).

⁸³ Pavyzdys iš ODA (1998: 70).

⁸⁴ Pavyzdys iš ODA (1998: 125).

⁸⁵ Pavyzdys iš ODA (1998: 183).

⁸⁶ Pavyzdys iš ODA (1998: 337).

(isp. *sigla*) – yra kelių žodžių pirmųjų raidžių kombinacija, sudaranti vieną vienetą (DBL 2005: 205). Šiuose terminų paaiškinimuose painioja žodžiai *sukombinuotas* ir *kombinacija*, nes pastarieji ispanų kalboje siejami su maišiniaisiais (isp. *combinación*), o akronimas ir maišinys negali būti tapatinami, nes tai yra skirtingi būdai žodžiams daryti. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics* (2005) rašoma, kad akronimas – „žodis, padarytas iš pirmųjų dviejų ar daugiau pamatinių žodžių“, o vėliau pateikiami akronimijos pavyzdžiai: *ASH*⁸⁷ (: Action on Smoking and Health) ir *EU*⁸⁸ (: European Union) (Matthews 2005: 6). Derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad sąvokos aiškinime nurodoma, kad akronimas yra žodžių darybos dalis. Taip pat šiame apibrėžime nėra jokios painiavos – nurodoma, kas yra akronimas, nėra abreviatūrų ar maišinių pavyzdžių. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad akronimas – žodis, padarytas iš pirmųjų pamatinių kelių žodžių raidžių.

Matoma, kad akronimo sinonimas kai kuriuose darbuose gali būti inicializmas, tačiau, darbo autorės manymu, šias dvi sąvokas labai svarbu skirti, nes inicializmas, labai panašiai kaip grafinis sutrumpinimas, egzistuoja kalbose, savo forma beveik nesiskiria nuo akronimo, tačiau visiškai skiriasi jo funkcija kalboje. Inicializmas⁸⁹ negali būti žodžių darybos dalimi, nes jis, nors ir rašomas sutrumpintai, kalboje paprastai skaitomas kaip pilnas pavadinimas.

Lietuvių kalba. Lietuvių kalboje, kaip ir kitose Europos kalbose, terminija nenusistovėjusi, tačiau *Kalbotyros terminų žodyne* (1990) pakankamai tiksliai nurodoma, kad akronimas (*raidinė santrumpa*) – „sutrumpintas pavadinimas, kurį sudaro pirmosios pilnąjį pavadinimą sudarančių savarankiškų žodžių raidės“, pavyzdžiui: *TSRS* (: Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga), *UNESCO* (: angl. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organizaion) (KTŽ 1990: 166). Jakaitienė (2005) išskiria penkis sutrumpintųjų lyčių tipus. Iš tų penkių tipų galima išskirti du, kurie būtų priskirtini akronimams:

c) inicializmai – santrumpos, sukurto daugiausia iš pirmųjų kiekvieno (kartais tik kai kurių) sudėtinio termino dėmenų raidžių; jie visada tariami paraidžiui (pvz., lie. UAB = uždaroji akcinė bendrovė, PVM = pridėtinės vertės mokestis, an. SAS = Scandinavian Airlines System <...> d) akronimai – santrumpos, sukurtos iš didesnių pradinių kiekvieno arba kai kurių sudėtinių terminų dalių (skiemenu, morfemų, kartais griežtai nepaisant jų ribų); jie tariami paskiemeniui kaip žodis (pvz., lie. ELTA = Lietuvos telegramų agentūra, Sodra = Socialinis draudimas,

⁸⁷ Tariama [a:] (Matthews 2005: 6).

⁸⁸ Tariama [i: ju:] (Matthews 2005: 6).

⁸⁹ Pavyzdžiui: VŠĮ, IĮ, vardo ir pavardės pirmosios raidės ir kt.

an. OPEC = Organization of Petroleum Exporting Countries, UNESCO = United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Jakaitienė 2005: 194).

Šioje citatoje vartojami pavyzdžiai rodo, kad akronimai painiojami su abreviatūromis (pavyzdžiui, *Sodra*) ir inicializmais (pavyzdžiui, *PC*). Darbo autorė mano, kad akronimą atitinkanti sąvoka dalinai parašyta šalia inicializmo (*santrumpos, sukurto daugiausia iš pirmųjų kiekvieno (kartais tik kai kurių) sudėtinio termino dėmenų raidžių*), o pirmoji akronimo apibrėžimo dalis (*santrumpos, sukurtos iš didesnių pradinių kiekvieno arba kai kurių sudėtinių terminų dalių (skiemėnų, morfemų, kartais griežtai nepaisant jų ribų)*) visiškai tiksliai nusako tai, ką reikėtų vadinti abreviatūra. Neaišku tampa viena, kodėl šalia antrojo apibrėžimo atsiranda pavyzdys *UNESCO*, nes jį akivaizdžiai sudaro pirmosios pavadinimo raidės. Tikriausiai priežastis yra ta, kad ilgajame pavadinime yra jungtukas *and*. Pastebėtina tai, kad funkciniai žodeliai į akronimų ir abreviatūrų darybą neįtraukiami (žr. *Akronimai. Tipologinis kontekstas, struktūra ir argumentai*).

Aiškesnį akronimo turinį aprašo Urbutis (2009) ir teigia, kad „akronimą sudaro į sudėtinį pavadinimą įeinančių žodžių pirmosios raidės“ (Urbutis 2009: 351). Lingvistas priduria, kad akronimo skaitymas gali būti pasirenkamas – „raidinis (tariant atskirų raidžių pavadinimus), fonetinis (kaip paprastuose žodžiuose) ar mišrusis“ (Urbutis 2009: 351). Vis dėlto, Urbutis konstatuoja, kad akronimai „tikri žodžiai vis dėlto nėra“ (Urbutis 2009: 351). Dar mokslininkas pastebi, kad akronimai ilgainiui „gali leksikalizuotis, tapti tikraisiais žodžiais, tačiau tokiu atveju jie kartu nustoja funkcionavę kaip akronimai“ (Urbutis 2009: 352). Perskaičius šias frazes, išskyla klausimas, ar gali būti tikrų ir netikrų žodžių? Kas tuomet yra tikras arba netikras žodis? Nei žodynuose, nei žodžių darybos darbuose apie tai nerašoma, taigi šiam teiginiui trūksta argumentų. Žinoma, klausimų kyla ir daugiau. Žodžių daryboje visuomet kalbama apie darinį ir pamatinį žodį. Jeigu akronimas tampa Urbučio vadinamuoju *tikruoju žodžiu*, tai kas tuomet yra jo pamatiniai žodžiai? Kodėl akronimas negali būti žodis? Juk šiame darbe aptariamų lingvistų darbuose akronimai įvardijami kaip nauji žodžiai, todėl nėra priežasties manyti, kad darinys negali būti žodis. Marcinkevičienė, priešingai nei Urbutis, laiko akronimus žodžiais, nes tai, anot lingvistės, rodo vartosenos ypatybės, morfologinis adaptavimas ir virtimas šaknine morfema, sąmoningą akronimų sužodinimą patvirtina tai, kad raidžių deriniai, pavyzdžiui, anglų kalboje, pasirenkami taip, kad „juos būtų lengva ištarti“, todėl kartais net nesilaikoma buvusios tvarkos, pavyzdžiui, *ADLA* (: Danish Association for Appled Linguistics)⁹⁰ (Marcinkevičienė 2003: 91–92). Pažymėtina tai, kad, anot Marcinkevičienės, „akronimai įdomūs tuo, jog, kitaip nei įprastinių žodžių, jų pirminė

⁹⁰ Daniškai šifruojama *Dansk Forening for Anvendt Lingvistik*, o prancūziškai *Association Danoise de Linguistique Appliquée*, taigi gali būti, kad akronimas padarytas remiantis prancūzų kalba.

forma yra rašytinė, o sakytinė laikoma antrine⁹¹ (Marcinkevičienė 2003: 91), o tuo šie dariniai išsiskiria iš kitų žodžių darybos procesų. Iš tiesų, akronimų lietuvių kalboje, kaip ir kitose Europos kalbose, aptinkama daug. Pastebima tai, kad vieni akronimai yra savi (pavyzdžiui: *JAV* (: Jungtinės Amerikos Valstijos), *JT* (: Jungtinės Tautos), *ES* (: Europos Sąjunga)), kiti – atėję iš įvairių kalbų (pavyzdžiui: jau minėtas *UNESCO* [junesko], *NATO*⁹² (: angl. North Atlantic Treaty Organization⁹³)). Toks reiškinys yra visiškai normalus, turint omenyje technologijų pažangą ir kalbų kontaktus. Jau minėti pavyzdžiai NATO ir UNESCO yra skoliniai, jie visuomet užrašomi didžiosiomis raidėmis, vartojami kalboje, juos galima paaiškinti, tačiau ne kiekvienas kalbos vartotojas supranta ir gali išversti, ką kiekvienas iš jų reiškia, todėl tai – žodžių daryba. Tačiau, kaip pastebi Marcinkevičienė, vertėtų atkreipti dėmesį į akronimus, kurie mus pasiekia jau sudaryti, o kalbos normintojams reikėtų pasvarstyti, „kuriuos jų versti, o kuriuos palikti neverstus, plg. *AIDS*⁹⁴ ir *ŽIV*⁹⁵“ (Marcinkevičienė 2003: 92). Marcinkevičienė (2003) pateikia du medicininius terminus, vienas (*AIDS*) yra paliekamas originalo kalba, o kitas (*ŽIV*) verčiamas į lietuvių kalbą. Tokie atvejai rodo, kad vieningos nuomonės ar sistemos, kada akronimus versti, o kada palikti originalius ilgai nebuvo. Šiuo metu darbas su ES dokumentų vertimais savaimė pasiūlė sprendimą. Ten visada yra galimybė palyginti abreviatūros vartojimą dešimtyje ar dvidešimtyje kalbų. Jei pasirodo, kad kitose kalbose abreviatūra visur verčiama, reikia versti ir lietuvių kalboje, jei pasirodo, kad kitose kalbose kuriamos savo abreviatūros, tai galima daryti ir lietuvių kalboje⁹⁶.

Taigi lietuvių kalboje aiški žodžio/nežodžio skirtis – galūnės atsiradimas, linksniavimas (pavyzdžiui, *SMS* → *esemesas*). Tačiau ar žodžiui būtina galūnė, kad jis funkcionuotų sakinyje? Akronimas ar žodis – priklauso ne nuo formalių gramatinių rodiklių, o nuo pavartojimo sakinyje, todėl, jei akronimas yra vartojamas sakinyje, atlieka sintaksinę funkciją, tuomet jo negalima laikyti nežodžiu, pavyzdžiui: *Lietuvos narystė NATO* (sakinyje eina vietos aplinkybe) *pagrįsta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta nuostata „užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę,*

⁹¹ Pastebėtina, kad panašių darinių galima rasti ir priesaginėje daryboje, kai darybos modelis nėra labai produktyvus ir vartojamas tik mokslo kalboje, pavyzdžiui, linksniuotė, asmenuotė, kirčiuotė, liniuotė ir pan., todėl jie – pirmiausia rašto padariniai.

⁹² Įdomu tai, kad romanų kalbose (prancūzų, ispanų) šis akronimas perrašomas, remiantis savos kalbos taisyklėmis: pran. *OTAN* (: Organisation du Traité de l'Atlantique Nord), isp. *OTAN* (: Organización del Tratado del Atlántico Norte).

⁹³ Liet. Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija.

⁹⁴ Angl. Acquired Immune Deficiency Syndrome.

⁹⁵ Liet. žmogaus imunodeficito virusas, angl. *HIV* (: Human Immunodeficiency Viruses).

⁹⁶ Antano Smetonos „Terminologijos“ paskaitos.

*piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves*⁹⁷; ...*pirmą kartą Baltijos ir Šiaurės šalyse vyko didžiausia UNESCO (sakinyje eina pažyminiu) konferencija*⁹⁸; *Paslauga buvo ypač reikalinga lietuviams, kurie dirbo trumpalaikius darbus JAV (sakinyje eina vietos aplinkybe)*⁹⁹; *Gruodžio 1 diena – Pasaulinė kovos su AIDS (sakinyje eina papildiniu su prielinksniu „su“) diena*¹⁰⁰; *ŽIV (sakinyje eina papildiniu) užsikrėtęs žmogus ne iš karto susergera AIDS*¹⁰¹; ...*įvertinti gyventojų informuotumą apie ŽIV (sakinyje eina pažyminiu) perdavimo būdus ir klaidingą nuomonę apie ŽIV (sakinyje eina pažyminiu) plitimo būdus*¹⁰²; *Pasak D. Peskovo, „visada reikia tikėtis geriausio, bet ruoštis blogiausiam“ dvišalių santykių su JAV (sakinyje eina papildiniu su prielinksniu „su“) raidoje*¹⁰³; *Prieš NATO (sakinyje eina papildiniu su prielinksniu „prieš“) ir eurą agitavę vyrai nuteisti pagrįstai, baudmės yra tinkamos, pirmadienį paskelbė Apeliacinis teismas*¹⁰⁴; *Galingoji JAV (sakinyje eina veiksmu, prie kurio priderintas pažyminys (juo eina įvardžiutinis moteriškosios giminės būdvardis)) rintai treniruotis pradėjo tik prieš ketvirtfinalį*¹⁰⁵; ...*daugelis pirkėjų vis dar nėra pasirengę mokėti brangiau už produktus be GMO (sakinyje eina papildiniu su prielinksniu „be“)* ¹⁰⁶; *Daugelio šalių specialistai dėl GMO (sakinyje eina pažyminiu prielinksninėje konstrukcijoje) poveikio žmogui išreiškia priešingą nuomonę*¹⁰⁷; *Europos interesas – stipri NATO (sakinyje eina veiksmu, prie kurio priderintas pažyminys (juo eina moteriškosios giminės būdvardis)) nes JAV ir Kanada teikia paramą*¹⁰⁸.

⁹⁷ Pavyzdys iš <https://www.urm.lt/default/lt/uzsienio-politika/uzsienio-politikos-prioritetai/lietuvos-saugumo-politika/nato> (žiūrėta 2019 02 23).

⁹⁸ Pavyzdys iš <https://www.vdu.lt/lt/vdu-vyks-didziausia-metine-unesco-konferencija-skirta-medijoms/> (žiūrėta 2019 02 23).

⁹⁹ Pavyzdys iš <https://www.isic.lt/jav-dirbe-studentai-nebegales-issigryninti-cekiau-kuriais-budavo-ismokami-permoketi-mokesciai/> (žiūrėta 2019 02 23).

¹⁰⁰ Pavyzdys iš <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/sveikata/dar-karta-apie-tai-kas-yra-ziv-ir-kas-yra-aids-1028-470129> (žiūrėta 2019 03 16).

¹⁰¹ Pavyzdys iš <http://www.kaunovsb.lt/data/public/uploads/2018/01/ka-privalau-zinoti-apie-ziv.pdf> (žiūrėta 2019 05 17).

¹⁰² Pavyzdys iš <http://old.ntakd.lt/files/informacine/moksliniai/309-314.pdf> (žiūrėta 2019 05 17).

¹⁰³ Pavyzdys iš

<http://www.respublika.lt/lt/naujienos/pasaulis/pasaulio-politika/kremliaus-apie-jav-sankcijas-santykiu-pagerejimo-tik-etis-neverta/> (žiūrėta 2019 03 16).

¹⁰⁴ Pavyzdys iš <https://www.delfi.lt/news/daily/law/pries-nato-ir-eura-agitave-vyrai-nuteisti-pagristai.d?id=78970119> (žiūrėta 2019 03 16).

¹⁰⁵ Pavyzdys iš <https://www.sportas.lt/naujiena/211377/Galingoji-JAV-rintai-treniruotis-pradejo-tik-pries-ketvirtfinali> (žiūrėta 2019 03 16).

¹⁰⁶ Pavyzdys iš <https://www.15min.lt/maistas/naujiena/virtuve/vaisiai-ir-darzoves-ka-mes-zinome-apie-gmo-1044-568893> (žiūrėta 2019 03 16).

¹⁰⁷ Pavyzdys iš <http://www.manoukis.lt/mano-ukis-zurnalas/2011/09/teigiamos-ir-neigiamos-genetiskai-modifikuoto-maisto-savybes/> (žiūrėta 2019 03 16).

¹⁰⁸ Pavyzdys iš <https://sputniknews.lt/world/20190216/8391499/stoltenbergas-atskleide-kam-reikalingas-usa-karinis-buvimas-europe.html> (žiūrėta 2019 03 16).

Iš pavyzdžių matyti, kad akronimai yra ne tik žodžiai, einantys įvairiomis sakinio dalimis sakinyje, bet ir gali prisijungti būdvardžius, įeiti į prielinksnes konstrukcijas, o tai rodo visišką normalaus žodžio funkcionavimą kalboje¹⁰⁹.

Tipologinis kontekstas, struktūra ir argumentai. Europos kalbose akronimai laikomi žodžių darybos dalimi ir, kaip teigia Steinhauer (2015), visose moderniose kalbose daugiausiai akronimų sudaroma iš trijų pamatinių žodžių raidžių (FBI, JFK, UNO), taip pat akronimus galima sudaryti iš dviejų pamatinių žodžių raidžių (UK, US), keturių (YMCA) ir daugiau (UNESCO), tačiau pastarieji būdai yra retesni nei pirmasis (WF 2015: 359). Pastebima, kad labai svarbus akronimų funkcionavimas kalboje (jų tarimas), o pagal tai išskiriami du tipai: 1) skaitomas paraidžiui, pavyzdžiui: angl. *EFSF*, vok. *EFSF*, ru. *UNO*, lenk. *PKO*; 2) skaitomas kaip žodis, pavyzdžiui: angl. *NATO*, pran. *OTAN*, ol. *Havo*, por. *TAP* (WF 2015: 359). Ispanų kalboje Manuelis Alvaras Ezquerra (1996) skiria tris akronimų tipus: 1) skaidrus akronimas (isp. *sigla transparente*), pavyzdžiui, *CCOO* (: Comisiones Obreras), 2) paraidinis akronimas (isp. *sigla opaca deletreada*), pavyzdžiui, *PP* [pépé], 3) žodinis akronimas (isp. *sigla opaca leída secuencialmente*), pavyzdžiui, *Talgo* (: Tren Articulado Ligero Goicoechea Oriol) (Ezquerra 1996: 46–47). Darbo autorės manymu, pirmasis Ezquerros išskiriamas tipas turėtų būti priskiriamas inicializmams, nes kalboje neegzistuoja kaip akronimas (trumpinama tik rašte, tačiau sakomas pilnas pavadinimas). Varela Ortega (2018) atkreipia dėmesį į akronimą *AVE*¹¹⁰ (: Alta Velocidad Española), priskirtiną trečiajam Ezqueros tipui (žodiniams akronimams), ir teigia, kad „akronimas sukurtas kaip itin greito traukinio pavadinimas, kuris kviečia galvoti apie paukščio greitį“ (Varela Ortega 2018: 136)¹¹¹, taigi galima daryti išvadą, kad akronimų kūrimas padeda ne tik „norint išvengti visiems gerai žinomų ilgų pavadinimų kartojimo“ (Lang 2009: 255), bet ir reklaminiais tikslais, sukuriant vartotojui patrauklias asociacijas.

Pastaruoju metu pastebima, kad akronimai (ypač ilgesni), kaip ir abreviatūros, yra linkę prarasti ryšį su pamatiniais žodžiais. Steinhauer (2015) teigia, kad „retas žmogus gali iš karto prisiminti, iš ko sudarytas akronimas *UNESCO* arba *laser*¹¹² <...> netgi trumpesnių [akronimų],

¹⁰⁹ Pastebėtina tai, kad kai kurie lingvistai, nelaikantys trumpinimo rezultatų žodžiais, galėjo neįžvelgti vieno svarbaus aspekto – piktografinio rašto. Piktografiniame rašte vienas piešinėlis reiškia vieną žodį. Toks piešinėlis vadinamas piktograma. Jeigu NATO laikytumėme į mūsų fonetinę rašybą įkelta piktograma, tai kodėl tai – ne žodis? Tokiu atveju populiariame užrašė *I ♥ Kaunas* (jame širdelė reiškia žodį *love*) širdelė yra ne kas kita, o piktograma. Tai reiškia, kad ši piktograma yra žodis, tačiau kitaip užrašytas. Anglų kalba taip rašyti patogiau, nes joje nereikia keisti galūnių (nėra linksnių). Lietuvių kalboje tokie užrašai plinta menkai, tačiau jų rasti įmanoma, pavyzdžiui, *Aš ♥ Tave*.

¹¹⁰ Liet. paukštis.

¹¹¹ Šiuo atveju ispanų kalboje matyti žodžių žaismas. Gali būti, kad lietuvių kalboje taip pat yra panašus atvejis su žodžiu SODRA, kuris galėtų būti siejamas su bendriniu žodžiu *sodrus*.

¹¹² *Laser* (: angl. light amplification by stimulated emission of radiation); šis akronimas atėjęs į daugelį kalbų kaip tarptautinis žodis ir neverčiamas.

tokių kaip *Aids* arba *PISA*¹¹³, pamatinius žodžius atsimena nedaugelis“ (WF 2015: 359). Šis faktas rodo, kad akronimai puikiai funkcionuoja kalbose ir visiškai gali pakeisti pamatinius žodžius. Įprasta manyti, kad akronimas yra ilgesnės frazės sinonimas, tačiau jei nežinoma ilgesnė frazė, tai daugeliu atvejų apie sinonimiją galima kalbėti tik sudarant akronimą. Aronoffas ir Fudeman (2005) išskiria dar vieną labai svarbią akronimų ypatybę – jie „linkę tapti šakninėmis morfemomis kitoms morfologinėms operacijoms, ypač afiksacijai“ (Aronof, Fudeman 2005: 115). Daug tokių darinių galima rasti romanų kalbose, pavyzdžiui: pran. *cégétiste* (kažkas iš CGT (: *C*onfédération g^én^ér^al^e d^u t^ravail)), *antisida*¹¹⁴ (AIDS prevencija) (WF 2015: 359); isp. *cenetista* (žmogus, priklausantis CNT (: Confederación Nacional de Trabajadores)), *otonismo* (NATO (isp. OTAN) judėjimas)¹¹⁵ (Lang: 2009: 258). Visi minėti argumentai rodo, kad akronimai Europos kalbose yra žodžiai (daromi iš tam tikroje kalboje jau egzistuojančių žodžių, jei tai ne skoliniai), todėl jų sudarymas priklauso žodžių darybai.

Šio darbo autorės manymu, reikėtų pabrėžti, kad neretai vyrauja požiūris, kad akronimas yra pavadinimo sutrumpinimas, tačiau toks požiūris ne visuomet teisingas, nes yra pavyzdžių, kurie patvirtina, kad akronimas nėra vien pavadinimo ar tikrinio vardo sutumpinimas, pavyzdžiui: *BBEM* (: *b*ed, *b*reakfast, and *e*vening *m*eal)¹¹⁶, *YAVIS* (: young, attractive, verbal, intelligent, and successful)¹¹⁷ ir pan.

Taigi akronimas – žodis, padarytas iš pirmųjų pamatinių kelių žodžių raidžių. Akronimai gali būti dviejų tipų – 1) paraidiniai, 2) žodiniai. Akronimų kaip žodžių funkcionavimą kalboje rodo sintaksė, kartais ryšio pradimas su pamatiniais žodžiais.

2.3.3. Maišiniai

Sąvoka. Maišymas (angl. *blending*) – „dviejų žodžių iš skirtingų šaltinių ar net kalbų kombinavimas į vieną“ (Pei 1966: 30). *Diccionario básico de lingüística* (2005) rašoma, kad maišymas (isp. *combinación*) yra „procesas, kurio metu susijungia dviejų žodžių segmentai <...>, o tas susijungimas neatitinka nei kompozicijos, nei derivacijos taisyklių“ (DBL 2005: 57). Ši sąvoka rodo, kad nei derivacijai, nei kompozicijai tokie dariniai nepriskiriami. Maišymo rezultatas yra **maišinys** (angl. *blend*). Maišinys – žodis, suformuotas iš vieno žodžio formos pradžios ir kito

¹¹³ *PISA* (: angl. *P*rogramme for *I*nternational *S*tudent *A*ssessment). Lietuvoje tikriausiai dauguma žmonių nežino, kaip šį akronimą iššifruoti, nors per radiją, televiziją ar socialiniuose tinkluose visi drąsiai samprotauja apie menkus mokinių pasiekimus.

¹¹⁴ Šis akronimas prancūzų kalboje taip pat išverstas: *sida*.

¹¹⁵ Paprastai sudaroma su sufiksais *-ista*, *-ismo*, nurodant tam tikros institucijos narius arba tos institucijos judėjimą.

¹¹⁶ Pavyzdys iš ODA (1998: 51).

¹¹⁷ Pavyzdys iš ODA (1998: 396).

pabaigos (Matthews 2005: 40). Pažymėtina tai, kad maišinys *smog* anglų kalboje atsirado 1905 metais iš dviejų jau egzistuojančių kalboje žodžių *smoke* ir *fog*. Pasak Cannono (1986), dėl žiniasklaidos (ypač laikraščių ir žurnalų) ir reklamų maišinių ženkliai padaugėjo nuo XIX amžiaus, o maždaug XX amžiaus viduryje „jie išsivystė į svarbų žodžių darybos modelį“ (Cannon 1986: 737). Šie faktai rodo, kad maišinys nėra itin naujas reiškinys kalboje, Cannono citata patvirtina, kad jau 1986 metais šis reiškinys buvo laikomas žodžių daryba.

Naujesniame veikalė *Making New Words* (2014) pasirodo toks maišinio apibrėžimas: „maišinys – žodis, kai vieno žodžio dalis kombinuota su kito žodžio dalimi“ (Dixon 2014: 429)¹¹⁸, tačiau toks apibrėžimas nėra konkretus ir nedaug ką pasako apie patį procesą. Bernhardas Fradinas (2015) pateikia kur kas išsamesnę šio reiškinio sąvoką. Jis rašo, kad maišiniai – „leksemos, suformuojamos iš dviejų jau esamų leksemų į vieną naują, kai pradinių leksemų kamienas dažniausiai sutrumpinamas“ (WF 2015: 387).

Lietuvių kalba. Lietuvių kalboje apie maišinius parašyta labai nedaug. *Žodžių darybos teorijoje* (2009) apie juos užsimena Urbutis, tačiau toks reiškinys knygoje išmetamas iš žodžių darybos sistemos. Knygoje rašoma apie „sąmoningą dviejų žodžių maišymą“ ir „jų fragmentų jungimą į vieną žodį“, tačiau maišinių vieta žodžių daryboje atmetama, nes tai yra „darybiškai neskaidomi (nemotyvuoti) žodžiai“, kurių „forma nereguliari“ (Urbutis 2009: 355), tačiau nepateikia nei vieno lietuviško pavyzdžio, kad būtų galima tuo įsitikinti. Pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad aukščiau pateiktuose žodžių darybos apibrėžimuose matyti tendencija, kaip daromi maišiniai (pirmo žodžio pradžia + antro žodžio pabaiga). Antra, akivaizdu, kad maišinys yra darinys, nes yra padaromas iš dviejų žodžių, sujungiant juos į vieną. Trečia, sudarant naują žodį, atsiranda nauja reikšmė, kuri susijusi su abiejų pamatinių žodžių reikšmėmis, o tai yra svarbus žodžių darybos aspektas. Lietuvių kalboje yra nemažai jau pasiskolintų maišinių, pavyzdžiui: *smogas* (: *smoke* + *fog*), *motelis* (: *motor* + *hotel*), *vlogas* (: *video* + *blog*)¹¹⁹, *Eurovizija* (: *European* + *television*). Taip pat randama ir lietuviškų maišinių, pavyzdžiui: *okupendumas*¹²⁰ (: *okupuoti* + *referendumas*), *putirendumas*¹²¹ (: *Putinas* + *referendumas*), *šaukštutė* (: *šaukštas* + *šakutė*) ir kt.

¹¹⁸ Šalia šio termino yra priedas – „nepainioti su adaptacija“ (Dixon 2014: 429). Adaptacija – naujas žodis, padarytas analogine adaptacijos forma ir jau sumodeliuoto, pakeičiant panašios fonologinės formos pradžios elementą, pavyzdžiui, *chocaholic*, *workaholic* sumodeliuoti iš *alcoholic* (Dixon 2014: 428).

¹¹⁹ Vartojamas netaisyklingai, siūloma keisti į *vaizdo tinklaraštį*. Plačiau skaityti: <http://www.vlkk.lt/konsultacijos/8876-blog-weblog-tinklarastis> (žiūrėta 2019 02 20).

¹²⁰ Pavyzdys iš <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/naujazodziu-buri-papilde-krymo-okupendumas-asmenuke-ir-sapioseksualai.d?id=64311730> (žiūrėta 2019 03 25).

¹²¹ Pavyzdys iš <https://www.lzinius.lt/Komentarai/trys-vaizdeliai/190679> (žiūrėta 2019 03 25).

Žodžių darybos teorijoje taip pat rašoma apie okazinius darinius (Urbutis 2009: 322–327). Pastarieji dariniai, autorės manymu, taip pat yra maišymo rezultatas, tik šiuo atveju paprastai imama pirmojo žodžio šaknis ir antrojo žodžio priesaga ir galūnė, todėl toks būdas artimas adaptacijai (žr. ¹¹⁸ išnašą). Urbučio nuomone, okaziniai dariniai – tai „neįprasti kalbėjimo žodžiai, dažnai tyčia pasidaryti tik tai progai, tam tikrame kontekste <...> ...vieni iš jų prasilenkia su darybos tipo reikalavimais, kiti išsiskiria vien tuo, kad padaryti pagal neproduktyvius ar mažai produktyvius tipus“ (Urbutis 2009: 322–323), pavyzdžiui, *ponumas, genumas, gintaruoja, kvapmena, nūnovė* ir pan.¹²².

Pastebėtina tai, kad Miliūnaitė (2017) maišinius vadina kontaminaciniais dariniais. Mokslininkė teigia, kad kontaminaciniai dariniai yra „viena okazinių darinių rūšis (pavyzdžiui, *darbostogos, okupendumas, miaujiena* ir pan.)“ (Miliūnaitė 2017: 247). Kaip jau minėta, Urbutis (2009) šio reiškinio nelaiko žodžių daryba, nes tai, anot jo, „tik atskiri nukrypimai, ne kokio savarankiško produktyvaus tipo realizacija (Urbutis 2009: 325). Tačiau kontaminacija minima *Kalbotyros terminų žodyne* (1990) ir *Lietuvių kalbos enciklopedijoje*¹²³ (2008). *Kalbotyros terminų žodyne* (1990) rašoma, kad kontaminacija arba sąmaiša yra „naujo žodžio ar posakio atsiradimas, sumyštant dviejų žodžių arba posakio dalims: *žabagaras* (: žabas + žagaras)“ (KTŽ 1990: 108). *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* (2008) teigiama, kad kontaminacija yra „dviejų artimų kalbėjimo ar kalbos vienetų mišinimas, kryžiuavimasis, dėl kurio atsiranda naujas, tarpinis vienetas (maišinys)“ (LKE 2008: 282). Šios citatos rodo reiškinio egzistavimą kalboje, tačiau jis nepriskiriamas aktyviai žodžių darybai ir labai plačiai neanalizuojamas. Miliūnaitė prieštarauja tokiai pozicijai ir teigia, kad kontaminaciniai dariniai atsiranda dėl dviejų pagrindinių priežasčių:

1) poreikio įvardyti naujas realijas, 2) poreikio naujai įvardyti esamas realijas¹²⁴.

Vieni plačiai paplinta (*botelis, smogas*), kartais tampa terminais (*katomas, kubitai, spintronika*) ar net vartojami kaip tikriniai žodžiai (*Tanzanija* ← *Tanganika* + *Zanzibaras*), o kiti lieka vienadieniai, situaciniai, reikalingi konkrečiame kalbėjimo

¹²² Šiuo atveju Urbutis prieštarauja savo mintims, išmesdamas iš darybos neproduktyvius ar mažai produktyvius tipus. Iš jo teigiamų 600 priesagų maždaug trečdalis yra neproduktyvios arba mažai produktyvios, bet jos neišmetamos iš aprašo. Juk bet kuris neproduktyvus tipas gali tapti produktyviu (taip nutiko su *važiuotė*; priesaga *-uotė*, plg. *kirčiuotė, skaičiuotė* ir t. t., taip pat su priesagos *-inis* vediniais). Antra, toks sprendimas prasilenkia su darybos tipo, įsprausto į derivacijos rėmus, reikalavimais. Kaip jau minėta, daryba yra ne tik derivacija, darybos skirtis (formantas) – ne tik morfemos (priesagos ar priešdėliai), o darybos reikšmė – ne tik leksinė.

¹²³ Toliau – LKE.

¹²⁴ Šios priežastys, gali būti, yra pagrindinės, tačiau jų nepakanka žodžių darybos realizavimui. Vis dėlto, maišymo procese labai svarbi kalbos ekonomija, nes siekiama trumpiau pavadinti kokį nors reiškinį. Egzistuoja tam tikros schemas, kaip maišyti žodžius, reiškia, kad sistemiškumo yra, nes iš jau esančių žodžių, mėgdžiojant ar kuriant, gaunamas naujas darybos tipas, todėl tai – žodžių daryba. Paprastai maišiniai atsiranda tada, kai norima pavadinti kokį nors reiškinį vienu žodžiu, tačiau jį sudaro du, pavyzdžiui, *šaukštutė* (šaukštas ir šakutė viename), todėl maišiniai labai priartėja prie sudurtinių žodžių.

akte savitai įvardyti kokį daiktą ar reiškinį (skrendaras, kedulas) arba kurį laiką funkcionuoja laisvojoje vartosenoje, plisdami, pavyzdžiui, socialiniuose tinkluose, o iš jų ir žiniasklaidoje (labradudelis, okupendumas, sekspertas) (Miliūnaitė 2017: 255 – 256).

Bet kokių atveju, tokių kalbos reiškinų nenagrinėti negalima, nes jie akivaizdžiai susiję su kalbos ekonomijos principu, kai „kelių daiktų (reiškinų) požymius turinčiam naujam reiškiniui pavadinti ieškoma kuo taupesnės raiškos“ (Miliūnaitė 2017: 256). Šį poreikį suvokia kalbos vartotojai, nes patys kuria naujus žodžius, kartais dėl patogumo, kartais ieškodami naujų ir trumpesnių būdų reikšti mintis arba kalbos žaidimams, kurių taip pat negalima ignoruoti: „šie dariniai skamba naujai ir pačius jų kūrėjus parodo kaip aktyvius, kūrybiškus, modernius – tokius, kurie atitinka verslaus žmogaus požymius“ (Lehrer 2007: 116; cit. iš Miliūnaitė 2017: 256). Jau minėta, kad daugiausia tokių darinių į lietuvių kalbą ateina jau pasiskolinti. Šiai minčiai pritaria Miliūnaitė, teigdama, kad anglų kalbos kontaminaciniai dariniai vienareikšmiškai skatina juos ir lietuvių kalboje, ypač jei bent vienas maišinio dėmuo atpažįstamas, pavyzdžiui: *banksteris* (: bankas + gangsteris), *mechatronika* (: mechanika + elektronika), *vebinaras* (: veb¹²⁵ + seminaras). Tokie pavyzdžiai akivaizdžiai skatina ne tik suprasti, ką tie dariniai reiškia, bet ir analogiškai juos kurti lietuvių kalboje¹²⁶ (Miliūnaitė 2017: 258). Derėtų pastebėti, kad maišiniai kuriami ir su tikriniais vardais, pavyzdžiui: *Merkozi* (: Merkel + Sarkozy); *Mobama* (: Michelle (Baracko Obamos sutuoktinės vardas) + Obama); *Pugalkinai* (: Pugačiova + Galkinas), *Putleris* (: Putinas + Hitleris)¹²⁷. Šiame darbe, remiantis kitų kalbų terminologija, kontaminaciniai dariniai vadinami maišiniais.

Pastebėtina, kad maišiniai lietuvių kalboje ne tik pasiskolinti, bet vis dažniau imami kurti, remiantis savo kalbos ištekliais. Populiariausias būdas kurti tokius maišinius, anot Miliūnaitės, „sulieti du žodžius, turinčius tapačių arba artimų fonemų derinių, imant pirmojo žodžio pradžią ir antrojo pabaigą“ (Miliūnaitė 2017: 259), pavyzdžiui: *miaujiena* (: miau + naujiena)¹²⁸; *klaikėdos* (: klaikus + Kalėdos)¹²⁹; *elektrukas* (: elektroninis + atvirukas)¹³⁰; *muzikėčia* (: muzika + pasakėčia), *vasovas* (: vasaris + kovas), *vaslandis* (: vasaris + balandis), *vasgužė* (: vasaris + gegužė), *vasželis* (: vasaris + birželis)¹³¹, *žeuras* (: žiaurus + euras)¹³². Žinoma, kaip ir kiekvienas

¹²⁵ Angl. *tinklas, internetas*.

¹²⁶ Tai ne šio darbo tema, tačiau ji verta atskiro aptarimo ir įprasminimo.

¹²⁷ Pavyzdžiai iš Miliūnaitė 2017: 258.

¹²⁸ Su katėmis ir jų priežiūra susijusi naujiena.

¹²⁹ Kalėdinių dovanų pirkimo karštinės laikotarpis.

¹³⁰ Elektroninis (internetu perkamas ir siunčiamas) atvirukas.

¹³¹ Pavyzdžiai iš Miliūnaitė 2017: 259–260.

naujas dalykas, maišiniai lingvistų vertinami skeptiškai, tačiau maišinių vartojimas kalboje rodo, kad toks reiškinys egzistuoja, beje, kiekvienas maišinys turi tradicinę darybos reikšmę, todėl atmesti jo vietos žodžių daryboje negalima, o tai iliustruoja pavyzdžiai iš įvairių internetinių portalų: *Pašnekovas labai rekomenduoja **vebinarus** (galininko linksnis, sakinyje eina papildiniu) įmonėms, jų vidinei komunikacijai – dalis tarptautinių bendrovių tai jau praktikoja*¹³³; *Visos **vebinare** (vietininko linksnis, sakinyje eina vietos aplinkybe) dalyvavusios moterys teigė, jog neformalus švietimas ir žinių gilinimas dar būnant mokykloje yra labai svarbūs faktoriai, toliau renkantis karjeros kelią*¹³⁴; *Suformavus idėją ir apskaičiavus visus žingsnius, prasidėjo bene sunkiausias „**darbostogų**“ (kilmininko linksnis, sakinyje eina pažyminiu) etapas*¹³⁵; *IT sfera itin palanki „**darbostogoms**“*¹³⁶ (naudininko linksnis, sakinyje eina papildiniu); *Pagrindine **dykonomikos** (kilmininko linksnis, sakinyje eina pažyminiu) (gavimo už dyką) atsiradimo priežastimi galima būtų įvardinti įspūdingą informacinių technologijų plėtrą*¹³⁷; ***Mechatronika** (vardininko linksnis, sakinyje eina veiksmu) – pamatinė pramonės technologija be kurios neįsivaizduojama gamybos, transporto, medicinos, aerokosmoso ir kitų sričių tolimesnė plėtra*¹³⁸; *Lietuvos paštas **mokomatus** (galininko linksnis, sakinyje eina papildiniu) nuomoja iš bendrovės ERP*¹³⁹; ***tanoreksija** (įnagininko linksnis, sakinyje eina papildiniu) – priklausomybė soliariumams – sergantys žmonės soliariumuose ir degindamiesi po tikra saule atsipalaiduoja ir jaučiasi geriau*¹⁴⁰.

Pavyzdžiai rodo, kad maišiniai labai lengvai pritaikomi prie lietuvių kalbos sistemos, nes jie linksniuojami ir laisvai funkcionuoja sakinyje (eina įvairiomis sakinio dalimis), todėl yra žodžių darybos dalis – nauji žodžiai.

Tipologinis kontekstas. Europos kalbose maišinių vieta pakankamai aiški, nes tai labiau paplitusios kalbos žemyne – anglų¹⁴¹, vokiečių¹⁴², italų¹⁴³, ispanų¹⁴⁴, hebrajų¹⁴⁵, prancūzų¹⁴⁶ –

¹³² Ekonomistės Rūtos Vainienės sukurtas maišinys: *Deja, dabar apie jį to pasakyti negalime, todėl turime gerą progą nepaskubėti. Kad siekdami euro, neužsoktume ant „**žeuro**“* (<http://www.ve.lt/naujienos/nuomones/nuomones/euras-ar-zeuras-941215/>) (žiūrėta 2019 03 25).

¹³³ Pavyzdys iš <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/bendroves/vebinaru-magija-kodel-vertinga-informacija-reikia-dalintis-nemokamai-663-895272> (žiūrėta 2019 03 25).

¹³⁴ Pavyzdys iš <https://jkm.ktu.edu/naujiena/vebinaras-merginoms-ktu-tavo-it-karjeros-startas> (žiūrėta 2019 03 25).

¹³⁵ Pavyzdys iš <https://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujiena/kelioniu-istorijos/darbostogos-vienos-imonės-pavyzdys-kaip-darbuotojus-isvezti-i-tailanda-639-994302> (žiūrėta 2019 03 25).

¹³⁶ Pavyzdys iš <https://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujiena/kelioniu-istorijos/darbostogos-vienos-imonės-pavyzdys-kaip-darbuotojus-isvezti-i-tailanda-639-994302> (žiūrėta 2019 03 25).

¹³⁷ Pavyzdys iš <https://kaunoziņas.lt/naujienos/dykonomika-%E2%80%93-naujos-civilizacijos-galimybės-ir-lukesciai-26108.html> (žiūrėta 2019 03 25).

¹³⁸ Pavyzdys iš <https://stojantiesiems.ktu.edu/?study-program=b-mechatronika> (žiūrėta 2019 03 25).

¹³⁹ Pavyzdys iš <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/finansai/startavo-mokomatai-662-85767> (žiūrėta 2019 03 25).

¹⁴⁰ Pavyzdys iš http://www.technologijos.lt/n/mokslas/zmogus_ir_medicina/S-26413/straipsnis/Tanoreksija:-geriau-mirusi-bet-idegusi-nei-gyva-bet-isblyskusi (žiūrėta 2019 03 25).

¹⁴¹ Pound (1914), Bauer (1983), Cannon (1986), Algeo (1991) ir kt. (WF 2015: 387).

pripažįsta, kad maišymas yra žodžių darybos būdas. Šis būdas įtraukiamas į kalbų gramatikas, aprašomas įvairiose studijose (žr. ^{141, 142, 143, 144, 145, 146} išnašose). Fradinas pastebi, kad kai kurioms kalboms maišymas nebūdingas – suomių, čekų, o tai, pasak jo, priklauso nuo kalbos struktūros (WF 2015: 387). Svarbus faktas yra tas, kad slavų kalbose (rusų¹⁴⁷, lenkų¹⁴⁸) maišymas „apskritai nėra pripažįstamas kaip teisėtas žodžių darybos būdas“, o paskutiniai tyrimai rodo, kad maišymas produktyvus ir aktyvus procesas šiuolaikinėje rusų kalboje¹⁴⁹ (WF 2015: 388). Ši informacija leidžia daryti prielaidą, kad Urbutis (2009) daugiausia sekė slavų kalbų pavyzdžiu, plačiau neanalizuodamas Europoje parašytų lingvistų darbų, ir, net ir matydamas šiuos reiškinius bei jų aktyvumą kalboje, stengėsi įrodyti, kad tai nėra žodžiai, žodžių darybos procesas. Žinoma, pirmojo *Žodžių darybos teorijos* leidimo (1978) metais lietuvių kalboje maišinių ir kitų darbe analizuojamų reiškinių tikriausiai buvo mažiau nei kitose Europos kalbose, tačiau antrojo leidimo metais (2009) tikrai buvo galima pagalvoti, kad vis dėlto, tai yra aktyvi ir produktyvi žodžių darybos dalis, apie kurią būtina kalbėti atskirai.

Struktūra ir argumentai. Maišymas – „kūrybiško kalbos vartojimo pavyzdys“ (Aronoff, Fudeman 2005: 114). Maišiniai Europos kalbose vertinami prieštarinčiai, tačiau jie vis dėlto įtraukiami į žodžių darybos sistemą. Vieni lingvistai teigia, kad maišymas nepaiso gramatinių taisyklių, kaip turi būti sudaromas dūrinys¹⁵⁰, o kiti – kad maišymas „turi taisykles ir turi būti pripažįstamas kaip visiškai gramatinis fenomenas kartu su visais kitais žodžių darybos morfologiniais procesais“¹⁵¹ (WF 2015: 390). Hosseinzadeh rašo, kad „terminas *maišymas* nurodo į dviejų ar daugiau formų kombinaciją, kurioje bent viena forma buvo sutrumpinta“ (Hosseinzadeh 2014: 18). Šią mintį iš esmės papildė Grieso citata: „maišymas apima naujos leksemos sudarymą, sujungiant bent dviejų pamatinių žodžių dalis, iš kurių bent viena yra sutrumpinama proceso metu ir (arba) kai yra foneminis arba grafinis pamatinių žodžių persiklojimas“ (Gries 2004: 639–640). Ingo’as Plagas teigia, kad maišiniai yra labai sistemingi ir laikosi trumpinimo (angl. *clipping*) modelių, kurie rodo, kad maišymas – „kalbėtojų morfologinės kompetencijos dalis“ (Plag 2003: 177). Plagas įveda maišinių darybos schemą, kuri, anot jo, nurodo dažniausiai daromų maišinių tipą: $AB + CD \rightarrow AD$ (Plag 2003: 123), pavyzdžiui,

¹⁴² Grésillon (1984), Ronneberger-Sibold (2006), Friedrich (2008), Reischer (2008) ir kt. (WF 2015: 387).

¹⁴³ Thornton (1996), Bertinotto (2001) ir kt. (WF 2015: 387).

¹⁴⁴ Pharies (1987), Piñeros (2004) (WF 2015: 387), Ezquerro (1996), Lang (2009) ir kt.

¹⁴⁵ Bat-El (1996) (WF 2015: 387).

¹⁴⁶ Grésillon (1984), Galisson (1987), Léturgie (2012) (WF 2015: 387).

¹⁴⁷ Janko-Trinickaja (1975), Švedova (1980), Uluxanov (1996) (WF 2015: 388).

¹⁴⁸ Jadačka (2005) (WF 2015: 388).

¹⁴⁹ Xruščeva (2011) (WF 2015: 388).

¹⁵⁰ Dressler (2000), Bauer (1988) (WF 2015: 390).

¹⁵¹ Kubozono (1990), Bat-El (1996), Plag (2003) (WF 2015: 390).

guess + estimate → *gestimate*¹⁵² (WF 2015: 390). Cannonas rašo, kad maišinys „neturėtų labai daug skirtis savo forma ir reikšme nuo pirminių žodžių“, taigi „pirminių žodžių pagrindai turi būti išsaugoti“ (Cannon 1986: 746). Cannonas išvardytus reikalavimus galime matyti daugelyje anglų kalbos pavyzdžių: *chunnel* (: *channel* + *tunnel*), *spork* (: *spoon* + *fork*)¹⁵³ ir kt. Tai labai svarbūs argumentai, įrodantys, kad ribiniai žodžių darybos reiškiniai irgi yra morfologinės ar morfonologinės prigimties.

Naujausiuose maišinių tyrimuose atsiranda minčių, kad juos galima klasifikuoti. Taigi Hosseinzadeh, remdamasi Algeo'u, suklasifikuoja maišinius taip: 1) persiklojantys (angl. *overlapping*), 2) sutrumpinti (angl. *clipping*), 3) persiklojantys ir sutrumpinti (Hosseinzadeh 2014: 20–23).

1) Persiklojantys maišiniai, anot Hosseinzadeh, yra „pats dariausias maišinių modelis, kur paskutinė pirmojo pamatinio žodžio dalis persikloja su antrojo pamatinio žodžio pirmąja dalimi“ (Hosseinzadeh 2014: 20). Pastebėtina, kad persikloti gali viena ar daugiau morfemų, todėl tokie maišiniai gali būti visa pirmojo arba paskutiniojo žodžio dalis¹⁵⁴, pavyzdžiui, *slanguage* (: *slang* + *language*), *alcoholiday* (: *alcohol* + *holiday*), *anecdotalage* (: *anecdote* + *dotage*)¹⁵⁵.

2) Sutrumpinti maišiniai nepersikloja, tačiau „viena ar daugiau dalių yra praleidžiamos“ (Hosseinzadeh 2014: 21). Sutrumpinti maišiniai skirstomi į dar šešis tipus: 1) kai sudedamos pirmojo žodžio pirmoji dalis ir antrojo žodžio paskutinė dalis, pavyzdžiui, *globish* (: *Global* + *English*), *girus* (: *giant* + *virus*); 2) kai išlaikomas visas pirmasis žodis ir sudedamas su antrojo žodžio paskutine dalimi, pavyzdžiui, *jazzercise* (: *jazz* + *exercise*), *dramality* (: *drama* + *reality*); 3) kai išlaikoma dalis pirmojo žodžio ir visas paskutinis žodis, pavyzdžiui, *Eurasia* (: *Europe* + *Asia*), *architourism* (: *architecture* + *tourism*); 4) kai sudedamos pirmosios abiejų pamatinių žodžių dalys, pavyzdžiui, *pokémon* (: *pocket* + *monster*), *famicom* (: *family* + *computer*), 5) kai dauginami maišinio pamatinių žodžių garsai, išsaugant garsų tvarką, pavyzdžiui, *daisy* (: *day's* + *eye*); 6) kai sudedamos abiejų pamatinių žodžių paskutinės dalys, pavyzdžiui, *podcasting* (: *ipod* + *broadcasting*) (Hosseinzadeh 2014: 21–22).

3) Persiklojantys ir sutrumpinti maišiniai yra pakankamai darus ir, galima sakyti, mišrus maišinių tipas. Šiam tipui būdingas bet kurios rūšies sutrumpinimas ir persiklojimas, pavyzdžiui, *potato* (: *po(t)ato* + *(to)mato*), *motel* (: *moto(r)* + *(h)otel*)¹⁵⁶.

¹⁵² B arba C šitoje schemoje taip pat gali būti nulinės (jų visai nebūti).

¹⁵³ Pavyzdžiai iš Aronoff, Fudeman (2005: 113).

¹⁵⁴ Tokiu atveju dažniausiai tik pamatinių žodžių rašyba parodo, kad tai yra maišinys.

¹⁵⁵ Pavyzdžiai iš Hosseinzadeh (2014: 20).

¹⁵⁶ Pavyzdžiai iš Hosseinzadeh (2014: 22–23).

Iš klasifikacijos ir gausybės pavyzdžių matyti, kad anglų kalboje maišinių fenomenas turi aiškias struktūras, maišiniai turi savo reikšmę ir yra vartojami kalboje, sudaromi iš dviejų pamatinių žodžių, todėl teigti, kad jie nėra žodžių darybos dalis, nėra prasmės.

Ispanų kalboje, kaip ir kitose romanų kalbose, maišymas yra paplitęs ir gana dažnas reiškiny. Teigiama, kad šis reiškiny, atkeliavęs į lingvistiką dėl technologijų pažangos, neatitinka nei dūrybos, nei afiksacijos procesų, pasireiškia tuomet, kai „dvi nepriklausomos leksemos susijungia į vieną“ (Lang 2009: 258–259), pavyzdžiui: *cantautor* (: cantante + autor), *secrefata* (: secretaria + azafata), *itañol* (: italiano + español), *Catalaña* (: Cataluña + España). Iš pavyzdžių matyti, kad visi maišiniai padaryti pagal jau minėtą Plago schemą, todėl galima daryti prielaidą, kad anglų ir ispanų kalbose maišiniai sudaromi tokiu pat būdu.

Taigi galima daryti išvadą, kad maišiniai yra ne pavieniai kalbos reiškiniai, o aktyvus ir sąmoningas žodžių darybos būdas daugelyje Europos kalbų, kai iš kelių (dažniausiai dviejų) žodžių, padaromas vienas, siekiant pasakyti ne trumpiau, bet ir įdomiau, vaizdžiau, norint apibūdinti naujas gyvenimo realijas, todėl šis procesas yra neišvengiamas ir vertas daugiau dėmesio.

Išvados

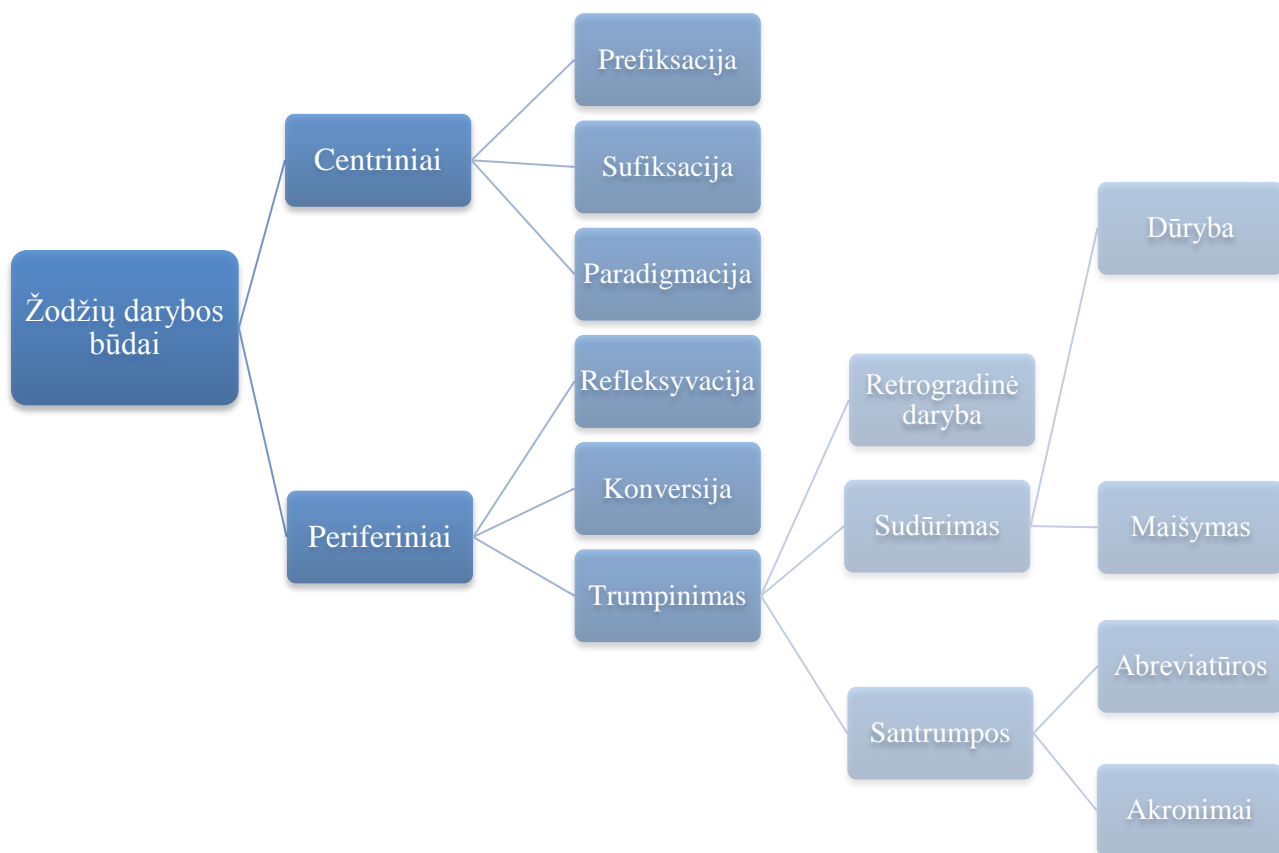
Šiuo magistro darbu, kaip jau minėta įvade, buvo siekiama nustatyti ribinių žodžių darybos reiškinių – abreviatūrų, akronimų ir maišinių – vietą žodžių darybos sistemoje: surašyti būtiną reiškiniui suvokti ribinių reiškinių inventorių; patikslinti, ką laikome žodžių daryba ir kas yra žodis; apibrėžti reikiamas darbui žodžių darybos sąvokas; nurodyti ir išanalizuoti ribinius žodžių darybos reiškinius; nurodyti žodžių trumpinimo būdus; rasti abreviatūrų, akronimų ir maišinių vietą žodžių darybos sistemoje.

Išanalizavus teorinę literatūrą ir įvairius pavyzdžius skirtingose Europos kalbose, padarytos šios išvados:

- a) Lietuvių kalbotyroje kartais per siaurai suvokiama žodžių daryba ir be reikalo tapatinama tik su vedyba ir dūryba. Šis požiūris yra klaidingas, nes žodžių daryba apima ir morfeminius, ir nemorfeminius modelius. Tai reiškia, kad darinys gali ne tik ilgėti, bet ir trumpėti ar likti tokio paties ilgio.
- b) Trumpiniai – iš jau esamų žodžių padaryti žodžiai. Visais trumpinimo būdais gautas darinys ką nors pavadina, prisitaiko prie kalbos sistemos, eina sakinio dalimi, todėl yra žodis, kuriam nebūtinai formalus sugramatinimas (nors jis galimas ir pageidaujamas, kai trumpinimo rezultatas įgauna arba jau turi galūnę, pavyzdžiui, SODRA, esemesas).
- c) Kalbant apie žodžių darybos, kaip kalbotyros šakos, pagrindinį vienetą, dažnai per daug absoliutinama darybos formanto – morfemos reikšmė dėl faktinio žodžių darybos ir derivacijos tapatinimo. Pagrindinis žodžių darybos vienetas yra ne morfema, o darybos tipas, todėl siūloma darybos tipo struktūroje esančią sąvoką *darybos formantas* keisti į *darybos skirtis*. Darybos skirtis gali būti pridedamos morfemos (vedyba), atmetamos morfemos ar kamieno dalys (retrogradinė daryba, trumpinimas) ir žodžių sandūra (dūryba). Taigi darybos tipą sudaro darybos pamatas, darybos skirtis ir darybos reikšmė.
- d) Darybos reikšmė yra gerokai platesnė nei darinio leksinė reikšmė, ar su leksine susieta grupinė darinio reikšmė, todėl net leksiškai gaunamas darinys sinonimas nereiškia, kad neatliekami darybos veiksmai. Žodžių darybos, kaip kalbos posistemio, paskirtis lemia tai, kad darybos reikšmė yra ne vieno lygio struktūra. Darybos reikšmę sudaro trys persiklojančios komponentės: kalbos ekonomija, nauja gramatinė reikšmė, nauja leksinė reikšmė. Kadangi kalbos ekonomija yra pagrindinė žodžių darybos komponentė (ne svarbiausia, o pagrinde esanti, neatskiriama), todėl

ne tik sutrumpinti dūriniai (maišiniai, pavyzdžiui, *vebinaras, darbstogos, mokomatas*), bet ir trumpesni sinonimai (abreviatūros, pavyzdžiui, *Lima, Elfa, SODRA*; akronimai, pavyzdžiui, *JAV, ŽIV, GMO*) turi darybos reikšmę ir yra žodžių darybos dalis.

Šiame darbe buvo keliamos dvi hipotezės: 1) trumpoji forma nereiškia, kad analizuojamas reiškiny s nėra žodis; 2) lietuvių kalboje, kaip ir kitose Europos kalbose, abreviatūros, akronimai ir maišiniai priklauso žodžių darybos sistemai. Abi autorės keltos hipotezės pasitvirtino. Reikia pastebėti, kad šis darbas teorinis, keliantis abejonių kai kurioms lietuvių kalbos žodžių darybos tradicinėms nuostatoms, todėl, išanalizavus ribinius atvejus ir periferinius žodžių darybos būdus, galima pateikti tokią žodžių darybos būdų klasifikaciją lietuvių kalboje (žr. 6 pav.). Kadangi darbo tema neapėmė dūrybos, refleksyvacijos ir konversijos (kai kurios problemos tik paminėtos), aišku, darybos būdų lentelės negalima laikyti baigtine. Dūrybos, refleksyvacijos ir konversijos vieta žodžių darybos sistemoje turėtų būti aptariama plačiau ir tikimasi, kad tai bus darbo autorės ateities darbų gairės.

6 pav. Žodžių darybos būdų klasifikacija lietuvių kalboje

Šis darbas galėtų būti įdomus kalbininkams ir studentams, kurie domisi žodžių daryba, naujaisiais reiškiniais kalboje, jų funkcionavimu. Šią temą būtų galima praplėsti atliekant tyrimą, kaip kalbėtojai vartoja abreviatūras, akronimus ir maišinius, ar juos kuria, ar žino, ką jie reiškia, palyginti su kitomis kalbomis, tuomet būtų galima nustatyti šių reiškinių paplitimą kalboje.

Literatūros sąrašas

- 1) Aarts, B. (2011) *Oxford Modern English Grammar*. Oxford: Oxford University Press. [OMEG]
- 2) Alexander, F. et al. (1998) *The Oxford Dictionary of Abbreviations*. Oxford: Oxford University Press. [ODA]
- 3) Aronoff, M., Fudeman, K. (2005) *Whats is Morphology?* Malden: Blackwell Publishing.
- 4) Cannon, G. (1986) *Blends in English Word-Formation*. In „Linguistics” 24: 725–753.
- 5) Cannon, G. (1989) *Abbreviations and Acronyms in English Word-Formation*. „American Speech” Vol. 64: 99–127.
- 6) Crystal, D. (1998) *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 7) Crystal, D. (2011) *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- 8) Demonte, V., Bosque, I. (2000) *Gramática descriptiva de la lengua española. Entre la oración y el discurso. Morfología*. Madrid: „Espasa“. [GDLE]
- 9) Dixon, R. M. W. (2014) *Making New Words. Morphological Derivation in English*. Oxford: Oxford University Press.
- 10) Duarte Paredes, M^a, J. (2008) *El principio de economía lingüística*. „Pragmalingüística“ 15 : 166–178.
- 11) Ezquerro, M. A. (1996) *La formación de palabras en español*. Madrid: Arco Libros.
- 12) Fandrych, I. M. (2004) *Non-Morphematic Word-Formation Processes: A Multi-Level Approach to Acronyms, Blends, Clippings and Onomatopoeia*. Doctoral Thesis. Bloemfontein.
- 13) Fischer, R. (1998) *Lexical Change in Present-Day English. A Corpus-Based Study of the Motivation, Institutionalization, and Productivity of Creative Neologisms*. Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen.
- 14) Gaivenis, K., Keinys, St. (1990) *Kalbotoyros terminų žodynas*. Kaunas: „Šviesa“. [KTŽ]
- 15) Gries S. Th. (2004) *Shouldn't It Be Breakfunch? A quantative analysis of blend structure in English*. „Linguistics“ 42: 439–667.
- 16) Hosseinzadeh N. M. (2014) *New Blends in English Language*. „International Journal of English Language and Linguistics Research” 2: 15–26.
- 17) Jakaitienė, E. (2009) *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- 18) Kazlauskienė, A. (2004) *Santrumpos, sutrumpinimai, simboliai*. Specialybės kalba: terminija ir studijos, 69–75.

- 19) Keinys, St. (1979) V. *Urbutis „Žodžių darybos teorija“*. „Baltistica“ XV (2): 149–151.
- 20) Keinys, St. (1999) *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- 21) Lang, M. F. (2009) *Formación de las palabras en español. Morfología derivativa productiva en el léxico moderno*. Madrid: Catedra Lingüística.
- 22) Лозинская Е., А. (2015) *Развитии понятия языковой экономии в лингвистической литературе*. „Филологические науки. Вопросы теории и практики“ 1 (43): 123–126.
- 23) Marcinkevičienė, R. (2003) *Santrumpos – akronimai – nauji žodžiai*. „Kalbos kultūra“ 76: 89–93.
- 24) Matthews, P. H. (2004) *Morphology. Second edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 25) Matthews, P. H. (2005) *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- 26) Mierkytė, G. (2017) *Prefiksacija lietuvių ir ispanų kalbose: lyginamasis aspektas. Bakalauro darbas*. Vilnius.
- 27) Miliūnaitė, R. (2017) *Naujieji kontaminaciniai dariniai lietuvių kalboje*. „Acta Linguistica Lithuanica“ 71: 246–264.
- 28) Müller, P. O. et al. (2015) *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*. Volume 1. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton. [WF]
- 29) Nebrija, A. E. (1992 [1492]) *Gramática Castellana*. Madrid: Fundación Antonio de Nebrija.
- 30) Morkūnas, K., Ambrazas, V. (2008) *Lietuvių kalbos enciklopedija*. 2-as patikslintas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. [LKE]
- 31) Paulauskienė, A. (1994) *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- 32) Paulauskienė, A. (2007) *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*. Kaunas: leidykla „Technologija“.
- 33) Pei, M. (1966) *Glossary of Linguistic Terminology*. New York: Columbia University Press.
- 34) Plag, I. (2003) *Word-Formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 35) Pyles, T., Algeo, J. (1970) *English: an Introduction to Language*. New York/Chicago: Harcourt, Brace & World.
- 36) Real Academia Española. (2010) *Nueva gramática de la lengua española. Manual*. México: Asociación de Academias de la Lengua Española. [NGLE]
- 37) Saussure, F. de (1916) *Cours de linguistique générale*. Lausanne/Paris: Payot.

- 38) Smetona, A. (2005) *Pagrindinių darybos būdų skyrimo klausimu*. „Acta Linguistica Lithuanica LII“, 83–89.
- 39) Štekauer, P., Valera, S., Körtvélyessy, L. (2012) *Word-Formation in the World's Languages. A Typological Survey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 40) Traill L. E., Ávila V. A., Baez Pinal E. G. (2005) *Diccionario básico de lingüística*. México: Universidad Nacional Autónoma de México. [DBL]
- 41) Urbutis, V. (1978) *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: leidykla „Mokslas“.
- 42) Urbutis, V. (2009) *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- 43) Vaitkevičiūtė, V. (2007) *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: leidykla „Žodynas“.
- 44) Varela Ortega, S. (2018) *Morfología léxica: la formación de palabras*. Madrid: „Gredos“.
- 45) Vicentini, A. (2003) *The Economy Principle in Language*. „Mots Palabras Words“ 3: 37–57.
- 46) Žemienė, A. (2016) *Germanizavimo įtaka Mažosios Lietuvos asmenvardžiams XVIII–XIX a.* „Žmogus ir žodis“ 18: 106–131.

Elektroniniai šaltiniai

- 1) *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* [DLKŽ_e]: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>
- 2) *Diccionario de la lengua española* Real Academia Española [RAE_e]: <https://dle.rae.es/>
- 3) *Lietuvių kalbos žodynas* [LKŽ_e]: <http://www.lkz.lt/>
- 4) Inčiuraitė, L. (2013) *Kognityvinis požiūris į žodžių darybą*: <http://www.academia.edu/>
- 5) Valstybinės lietuvių kalbos komisijos *Konsultacijų bankas*: <http://www.vlkk.lt/konsultacijos>
- 6) *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [VLE_e]: <https://www.vle.lt/>

Summary

Master's thesis, *Boundary Phenomena of Word-Formation. The Place of Abbreviations, Acronyms and Blends in Word-Formation System*, analyzes the boundary phenomena of word-formation. The aim of this thesis is to determinate the place of boundary phenomena – abbreviation, acronyms and blends – in the word-formation system, bearing in mind that in the tradition of Lithuanian linguistics this phenomenon is generally eliminated from word-formation (even from lexis). In this thesis some traditional statements of word-formation in Lithuanian are questioned, therefore, it is necessary to clarify the understanding of some of the concepts of word-formation. The first part of the thesis discusses the theoretical basics of word-formation related to the topic of the thesis. The second part discusses the issues of basic word-formation techniques, describes some peripheral ways of word-formation and focuses on the phenomena of shortening in European languages: there are two main types of shortening which are attributable to word-formation – clippings and blends. Clippings are subdivided into abbreviations and acronyms. Materials used for the study were based on the word-formation, dictionaries of various languages, diverse web pages. It has been noticed that in Lithuanian linguistics the concept of word-formation is narrowed to derivation and composition, likewise the main unit of word-formation is neither morpheme, nor derivational opposition, but the type of word-formation. Furthermore, derivational meaning is indeed much wider than lexical. In addition, it seems that there is lack of attention to the principle of language economy, which is, nevertheless, an essential component of derivational meaning. Considering the problems raised in this thesis, an attempt is made to provide a more detailed classification of word-formation ways in Lithuanian. By analyzing the boundary phenomena it was possible to discover that, despite abbreviations, acronyms and blends are peripheral ways to make words, they belong to word-formation. This thesis is interesting and useful to linguists and students who are interested in the focal point of the thesis – abbreviations, acronyms and blends, to be more precise, their functioning and place in the system of word-formation.

Key words: Word-Formation, Boundary Phenomena, Shortening, Clippings, Abbreviations, Acronyms, Blends.